

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

“Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları

Burak ÜLMAN, Evren BALTA-PAKER* ve Muhammed A.AĞCAN**

Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Ülman, Burak, Balta-Peker, Evren ve Ağcan, Muhammed A., ““Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30 (Yaz 2011), s. 15-41.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

“Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları

Burak ÜLMAN, Evren BALTA-PAKER ve Muhammed A.AĞCAN*

ÖZET

Bu makale Yeni Gerçekçilik ve Yeni Kurumsalcılığın anarşi ilkesine dayanan uluslararası fikrini eleştirel gerçekçi bilim felsefesini kullanarak irdelemektedir. Bu iki kuram her ne kadar bazı konularda ayrışsalar da anarşi kavramı üzerinden monolitik, tarihötesi ve asosyal bir uluslararası fikri üretirler. Bu makalenin iddiası Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi vasıtasıyla rasyonalist/pozitivist geleneğe dayanan bu hâkim kuramların temel sorununu tespit etmenin mümkün olduğudur. Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi prizmasından bakıldığında rasyonalist kuramlar epistemolojik yanılgı tuzağına, yani epistemolojiyi ontoloji yerine koyma hatasına düşmektedirler. Bir başka deyişle rasyonalist kuramcılar anarşi ilkesi üzerinden kurdukları uluslararasına dair ontoloji bu kuramcıların epistemolojisinden daha öte bir şey değildir. Bu bağlamda ontolojik muhasebeyi ve katmanlı ontolojiyi savunan Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin disiplin içinde uygulama alanlarını çoğaltması farklı kültürel, coğrafi, sosyal tarihselliklerin de uluslararası fikrine dâhil edilmelerinin önünü açabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Kuramları, Pozitivizm, Ontoloji, Eleştirel Gerçekçi Bilim Felsefesi, Roy Bhaskar.

“The International”, Epistemic Fallacy and Possibilities of Critical Realism

ABSTRACT

This article examines the main assumptions of neo-realism and neo-liberalism from the perspective of a critical realist philosophy of science. Although neo-realist and neo-liberal theories of international relations (IR) disagree on some issues, they do have a common ontological understanding of “the international” based heavily on the principle of anarchy. The centrality of and emphasis on anarchy, in turn, creates a monolithic, unhistorical and asocial idea of the international. This article argues that a critical realist philosophy of science, as proposed by Roy Bhaskar, provides a good framework to pursue the ontological interrogation required to deconstruct the anarchy centered idea of the international assumed by rationalist/positivist theories. Critical realism allows us to identify the crucial error that the rationalist/positivist tradition commits: which is to fall into the trap of ‘epistemic fallacy’, where ontological questions concerning the nature of being are posed and answered in epistemological terms. Critical realism not only provides a tool to investigate the ontological assumptions of mainstream IR theories but also to propose a differentiated and stratified ontology that can open the door to the mutual recognition of alternative perspectives.

Key Words: Theories of International Relations, Positivism, Ontology, Critical Realist Philosophy of Science, Roy Bhaskar.

* Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, YTÜ, İstanbul. E-posta: burakulman@gmail.com; Dr. Evren Balta-Paker, Öğretim Görevlisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, YTÜ, İstanbul. E-posta: evrenbalta@gmail.com; Dr. Muhammed A. Ağcan, Araştırma Görevlisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, YTÜ, İstanbul. E-posta: m.a.agcan@gmail.com.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplini kuran temel önerme, “uluslararası”nın devletlerin iç siyasetlerinden bağımsız kendi iç mantığı, kurumları, süreçleri olan bir ilişkiler bütünü olduğuydu.¹ Uluslararası alanın özerkliği fikri üzerinden temel öncül ve iddialarını oluşturan ana akım kuramlar, iki büyük gücün egemenliğinin belirleyici olduğu ve nükleer caydırıcılık gibi kavramların ortaya çıktığı Soğuk Savaş döneminde altın çağlarını yaşadı. Disiplin içerisindeki ilk büyük kriz, ana akım kuramların hiçbirinin Soğuk Savaşın çatışmasız şekilde sona ermesini tahmin edememesiyle ortaya çıktı.² Dahası Soğuk Savaş sonrasında dünyada yaşanan radikal dönüşümler ve kopuşlar, bu krizi giderek derinleştirdi. Dünyanın hemen her yerinde ortaya çıkan ama topyekûn savaşa dönüşmeyen irili-ufaklı çatışmalar, pek çok egemen devletin iç savaş ile zayıflaması ve hatta çökmesi uluslararası ilişkiler kuramının sadece uluslararası alana ait gördüğü anarşi ve çatışma durumunun egemen devletleri de etkileyebileceğini gösterdi.³ Uluslararası göç, ulusal kaynaklı ama küresel ölçekli ekonomik krizler, küresel çevre sorunları, enerji krizleri, Avrupa Birliği gibi ulusüstü oluşumların derinleşmesi ana akım uluslararası ilişkiler kuramlarının ulusal ve uluslararası alan arasında varsaydığı disiplinin kurucu ayırımının geçerli olmadığı iddialarının yaygınlaşmasına yol açtı.⁴ Bu durum, disiplinin yaşadığı bir kimlik krizi olarak algılandı.

Bu makalenin temel iddiası, disiplinin krizi olarak algılanan durumun aslında ana akım kuramlara ait belirli bir uluslararası fikrinin krizi olduğu yönündedir. Sorun, yeni gerçekçilik ve yeni kurumsalcılığın egemen devlet ve anarşi öncüllerine dayanan uluslararası fikrine içkindir. Bu uluslararası fikri, uluslararası alanın “ne”liği hakkında bir ontolojik tutumun yansımalarıdır. İki kuramın paylaştığı bu ortak sosyal ontoloji ise pozitivist bilim felsefesine dayanır. Pozitivizmin uluslararası alanın doğasına dair tek-boyutlu, araçsal ve tarih-ötesi bir açıklaması vardır ve bu açıklama “uluslararası”nın yanıltıcı, yetersiz ve yanlı bir biçimde tanımlanmasına yol açar. Makalenin ikinci temel iddiası ise iki kuramın sahip olduğu uluslararası fikrinin sorunlu doğasının ancak ontolojik bir sorgulamayla açığa çıkarılabileceği yönündedir. Söz konusu ontolojik sorgulama için bu hâkim uluslararası fikrinin dayandığı pozitivist bilim felsefesi üzerinden bir tartışma başlatmak gerekir.

¹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA, Addison-Wesley, 1979.

² John Lewis, “Gaddis International Relations Theory and the End of the Cold War”, *International Security*, Cilt 17, Sayı 3, 1992-1993, s. 5-58; Kenneth N. Waltz “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Cilt 25, Sayı 1, 2000, s. 5-41.

³ David A. Lake, “International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Intertices”, *International Studies Review*, Cilt 5, Sayı 4, 2003, s. 81-89.

⁴ John Agnew, “The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory”, *Review of International Political Economy*, Cilt 1, Sayı 1, 1994, s. 53-80; İç (inside) ve dış (outside) ayırımının uluslararası ilişkiler disiplini içindeki yerinin yetkin bir değerlendirmesi için bakınız; R.B.J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

Bu çerçevede, bu makale eleştirel gerçekçi⁵ bilim felsefesinin pozitivism eleştirisinin bu ontolojik sorgulama için gerekli olan zemini sağladığını iddia etmektedir. Bu zemin üzerinden bakıldığında hâkim uluslararası ilişkiler kuramlarındaki temel sorun eleştirel gerçekçiliğin *epistemolojik yanılgı*⁶ kavramı ile anlaşılabilir. Diğer bir deyişle pozitivist uluslararası ilişkiler kuramları, kendi epistemolojilerini ontoloji yerine koyarak monolitik, tarih-hötesi ve asosyal bir uluslararası fikri kurarlar. Bilginin/bilmenin tarihsel-toplumsallığını gözetirken aynı zamanda bilimsel bilginin mümkünliğini savunan eleştirel gerçekçi bilim felsefesi ise sadece pozitivismeye dayanan hâkim uluslararası fikrinin sorunlarını ortaya koymakla kalmaz; eşzamanlı olarak uluslararasına dair çok katmanlı, tarihsel ve toplumsal bir açıklama/yorum imkânı da sağlar. Tam da bu yüzden eleştirel gerçekçi bilim felsefesi uluslararası ilişkiler kuramları için meta-teorik bir çerçeve sunmaya adaydır.

Bu genel çerçeveden hareketle makale, yeni gerçekçilik ve yeni kurumsalcılığın uluslararası fikrinin betimleyici bir değerlendirmesiyle başlamaktadır. Bu ilk bölümde bu iki kuramın anarşi ilkesi üzerinden uluslararası fikrini nasıl kurduğunu ele alınmaktadır. İkinci olarak bu iki kuramın özerk bir gerçeklik alanı olarak uluslararası ile ilgili ortak bir ontolojiyi paylaştığı gündeme taşınmaktadır. Sonraki bölümde, ontoloji sorunsalına farklı bir açılım sağlayan eleştirel gerçekçi bilim felsefesinin temel öncüllerine dair bir tartışma sunulmaktadır. Bu temel tartışmayı takiben eleştirel gerçekçi bilim felsefesi perspektifinden hâkim kuramların uluslararası fikrinin temel sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalenin son bölümünde ise eleştirel gerçekçiliğe dayanan bir uluslararası fikrinin disiplin içinde ne tür yeni imkânlar sağlayabileceği tartışılmaktadır.

⁵ Bu çalışmada Eleştirel Gerçekçilik (*Critical Realism*), Roy Bhaskar’ın geliştirdiği insan ve toplum bilimleri felsefesiyle sınırlı olarak kullanılmaktadır. Eleştirel Gerçeklik ile Bilimsel Gerçekçilik (*Scientific Realism*) arasında bir ayrıma gidilmemiş ve bu yönde bir tartışmaya da girilmemiştir. Böyle bir tartışma gereksiz görüldüğü için değil (aksine bir bilim felsefesi tartışması olarak gerekli ve orijinal bir soruşturma olurdu) yer darlığı ve makalenin odağından kopmamak adına yapılmamıştır. Bununla birlikte bu konuda farklı görüşlerin dile getirildiği de vurgulanmalıdır. Örneğin Fred Chernoff’a göre bu iki bilimsel yaklaşım arasında çok açık farklılıklar vardır ve bu farklılıkların üstünün örtülmemesi gerekirken Chris Brown, ikisini birbirinin yerine geçecek şekilde kullanmaktadır. Colin Wight, Bilimsel Gerçekçiliği fizik bilimlerle sınırlı kullanmaktayken Eleştirel Gerçekçiliği, Roy Bhaskar’ın çalışmaları temelinde özellikle sosyal bilimlere yönelik bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Jonathan Joseph ise iki terimi yaklaşık olarak aynı anlamda kullanmakta ve Eleştirel Gerçekçiliği, Bilimsel Gerçekçiliğin daha belirli bir biçimi olarak görmektedir. Söz konusu çalışmalar için bakınız; Fred Chernoff, “Critical Realism, Scientific Realism and International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 399-407; Chris Brown, “Situating Critical Realism”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 409-416; Colin Wight, “A Manifesto for Scientific Realism in IR: Assuming the Can-Opener Won’t Work!”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s.379-398; Jonathon Joseph, “Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s.345-359.

⁶ İngilizce *epistemological fallacy* terimini bu makalede epistemolojik yanılgı olarak kullandık. Yanılgı yerine safsata kavramı da kullanılabilir. Yanılgı/safsata, bir düşüncüyü ortaya koyarken ya da anlamaya çalışırken yapılan yanlış çıkarsamadır. Yanılgılar/safsatalar ilk bakışta geçerli ve ikna edici gibi görülebilen fakat yakından bakıldığında kendilerini ele veren yanlış argümanlardır.

Yeni Gerçekçilik, Uluslararası Yapı ve Anarşi

Uluslararası İlişkiler disiplininde özellikle son yıllarda kuramsal bir çeşitlilik göze çarpsa da yeni gerçekçi gelenek belirleyici konumunu sürdürmektedir. Yeni Gerçekçiliğin temel iddiası, uluslararası olguları açıklayabilmek için uluslararasının özerk ve ayrı bir gerçeklik alanı olarak kavramsallaştırılması gerekliliğidir. Kenneth Waltz artık klasikleşen *Man, the State and War* (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı erken dönem kitabında uluslararası bir olguyu, örneğin topyekûn savaşı, açıklamak için uluslararası sistemin bütününden hareket etmenin önemine işaret eder.⁷ Uluslararası ilişkiler disiplininin üçüncü imajı adını verdiği bu düzey, uluslararası yapının bütününe göndermede bulunur. Waltz'a göre bu bütünün kendini oluşturan birimlerin davranışları üzerinde kısıtlayıcı ve düzenleyici bir etkisi vardır.⁸ Bunun anlamı örneğin topyekûn savaşlar gibi çok temel uluslararası olguların, o sistemi oluşturan birimlerin davranışlarının toplamından ya da niyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmasıdır.⁹

Waltz, sonradan uluslararası ilişkiler disiplininin temel referans kitabı olacak *Theory of International Politics* (Uluslararası Siyaset Teorisi) kitabında bu bütünün temel özelliklerini, mekanizmalarını ve aktör davranışlarını açıklamaya girişir ve bu özerk gerçeklik alanının ne olduğuna dair yapısalcı bir kuramsal açıklama getirir.¹⁰ Bu kitapta Waltz, uluslararası ilişkiler disiplininin bağımsız bir alan olarak tanımlanmasının temelinde yatan kavramın anarşi olduğu iddiasını ortaya atar. Ona göre anarşi özerk bir alan olarak uluslararası sistemin yapısal düzenleyici ilkesidir. Yeni Gerçekçi anarşi kavramı, en genel anlamıyla, uluslararası alanda savaşı engelleyecek, farklılıklar arasındaki çatışmayı çözecek, birimler arasında uzlaşmayı sağlayacak, hükümet benzeri bir aktörün uluslararası alanda yokluğu durumuna göndermede bulunur.¹¹ Uluslararası ilişkilerde anarşi, merkezi

⁷ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 1954, s. 159-186.

⁸ Yapı davranışı, sosyalizasyon ve rekabet gibi dolaylı iki açıdan etkiler. Sosyalizasyon devletlerin etkileşimlerinde giderek birbirlerine benzer davranışlar sergilemeye başladıkları anlamına gelir, rekabet ise bu benzerlikleri taşıyan devletlerin aynı zamanda sürekli bir rekabet içinde olmaları durumuna gönderme de bulunur. Waltz, *Theory of International Politics*, s.75-6.

⁹ Waltz bu üçüncü imajının sadece "bazı" şeyleri açıklayabildiğini ve uluslararası savaşın da bunlardan bir tanesi olması gerektiğini ifade ederken disiplinin meşru sorularının çerçevesini çizmiş oluyordu. Bu meşru sorulardan en önemlisi ise uluslararası savaş durumudur. Waltz'a göre disiplinin temel sorusu olması gereken topyekûn savaşı açıklayabilmek için insan doğasının şiddet yanlılığı gibi varsayımlar (birinci imaj) ya da sistemin içerisindeki aktörlerin davranışları (ikinci imaj) yetersiz kalacaktı. Bkz. Waltz, *Theory of International Politics*. Örneğin Raymond Aron'a göre de uluslararası ilişkiler bütün diğer sosyal ilişkilerden farklı bir özellik gösteriyordu: "Bu ilişkiler savaşın gölgesi altında gerçekleşir, ya da daha ihtimamlı bir tanım kullanmak gerekirse, devletler arasındaki ilişkiler özünde barış ve savaş arasında gidip gelirler." Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Richard Howard ve Annette Baxer Fox (çev.). New York, Anchor Press, 1973, s. 6.

¹⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, s. 79-128.

¹¹ Anarşi kavramının tanımı ve kullanımındaki muğlaklığa dair bir eleştiri için bkz. Helen Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", *Review of International Studies*, Sayı 17, 1991, s. 67-85.

bir yönetimin yokluğu ve dolayısıyla olası çatışma demektir.¹² Bu durum tam da hiyerarşi ilkesinin tanımladığı ve merkezi bir otoritenin bulunduğu ulusal alanı, anarşinin egemen olduğu uluslararası siyasetten keskin biçimde ayırır. Anarşik olan uluslararası alan yatay, merkezless ve homojendir.¹³

Anarşi ilkesi, öncelikle, devletlerin davranışlarını şekillendirip sistem ölçeğinde bütün aktörlerin uymak zorunda oldukları yapısal koşullar yaratır. Anarşik bir sistem içindeki devletler, yaşamsal amaçlarını gerçekleştirmek ve güvenliklerini sağlamak konusunda tek başındadır ve yalnızca kendi kabiliyet, yetenek ve kaynaklarına güvenmek zorundadır.¹⁴ Bu sistemde her devletin öncelikli hedefi hayatta kalmadır (*survival*).¹⁵ Bu anlamda uluslararası anarşik sistemde temel düstur “hayatta kalmak için kendi başının çaresine baktır.”¹⁶ Böylelikle bu sistem, uluslararası yapının temel aktörü olan devletleri çatışma ve savaşa yatkın davranışları ve politikaları tercihe zorlar. Bu da uluslararası alanı iktidar, mücadele ve gereklilik alanı haline getirir.¹⁷

Anarşi ilkesi, sadece devletlerin davranışlarını şekillendirmek ve sistem ölçeğinde yapısal koşullar yaratmakla kalmaz aynı zamanda belirli bir uluslararası fikri/gerçekliği inşa eder. Bir diğer deyişle anarşi kavramı, sadece uluslararası yapının düzenleyici ilkesi, uluslararası yapı içindeki ilişki, etkileşim ve süreçlerin nedensel açıklamasının referans noktası ve uluslararası yapının işleyiş mekanizmasını ifade eden operasyonel-araçsal bir kavram değildir. Ayrıca ve daha da önemlisi, uluslararası denilen gerçekliği kuran, onu bir varlık alanı olarak diğer varlık alanlarından ayıran ve dolayısıyla bu gerçekliğin özerk varlığının temel karakteristiğini belirleyen bir ilkedir. Bu yüzden uluslararası gerçekliğin varsayılan/kurgulanan ilkesi anarşi, aslında, bu sosyal gerçekliğin daha karmaşık ve derin yapısına işaret eder. Yeni Gerçekçilik, bu derin ve katmanlı uluslararası gerçekliğe hak ettiği yeri vermeyerek uluslararası kuran temel mekanizma, güç, yapı ve derin

¹² Waltz, *Theory of International Politics*, s.102.

¹³ Kenneth Waltz, “Anarchic Orders and Balances of Power”, Robert O. Keohane (der.) *Neorealism and Its Critics*, New York, Columbia University Press, 1986, s.111

¹⁴ Kendi başınlık (*self-help*) sistemi hem devletlerin seçtiği hedefleri hem de bu hedefleri gerçekleştirebilecekleri araçları kısıtlar ve biçimlendirir. Bkz. Joseph M. Grieco, “Realist International Theory and the Study of World Politics”, Michael W. Doyle ve G. John Ikenberry (der.), *New Thinking in International Relations Theory*, Boulder, Westview Press, 1997, s.163-168, s.165.

¹⁵ Waltz, *Theory of International Politics*, s. 105.

¹⁶ *Ibid.*, s. 107.

¹⁷ Uluslararası istikrar kavramının öne çıktığı Gerçekçi kuramlarda dahi anarşi kurucu ilke olmaya devam eder. Örneğin Robert Gilpin Hegemonik İstikrar kuramında savaşın temel nedenini hegemonik devletlerin yükselişi ve düşüşüne endeksleyen döngüsel bir kuram geliştirir. Hegemonik İstikrar kuramı uluslararası ilişkileri karakterize eden anarşik sistemin bir devletin yöneticiliği altında hiyerarşik bir yapıya kavuştuğunu gösterir, ancak anarşi hala sistemin temel özelliğidir. Nitekim hiçbir devlet uluslararası istikrarı uzun dönemde tek başına sağlayamaz, aşırı genişleme, maliyetlerin faydaları geçmesi gibi nedenlerle başlayan hegemonik düşüş dönemlerinde anarşi yine egemen hale gelir ve bu durum ancak topyekün bir savaşla çözülebilir. Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.

eğilimleri saptamak konusunda başarısız kalır. Bu başarısızlık, Waltz'un temel derdi olan uluslararasıdaki sürekliliğe sahip derin yapısal ilkeleri ve yasaları keşfetme amacı hatırlandığında, takip edilmesi gereken ontolojik soruşturmanın yapılmamasıyla doğrudan ilişkilidir.¹⁸

Nitekim bu eksiklik, Yeni Gerçekçiliğin sahip olduğu uluslararası fikriyle ilgili çok önemli sonuçlar doğurur. Anarşi ilkesi üzerinden inşa edilmiş olan bu uluslararası kavramı; tarihi-toplumsal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik değil; tarih-ötesi, varlığı kendinden menkul ve işlevişi kanunu verili ve değişmez özerk bir alan olarak kurgulanır. Uluslararası yapıyı kuran tekil birimler olarak egemen-devletler, uluslararası ilişkilerinde verili-biyolojik ve doğal güdüleri ile yapısal gerekliliklerden hareketle eylemlerini, çıkarlarını ve politikalarını belirlerken uluslararası alan, devletlerin ve insanların müdahalesinden bağımsız bir gerçekliğe işaret eder. Kısacası uluslararası; mekanik-doğal, tarih-ötesi ve nesnel yapısal bir gerçekliğe kavuşur. Bu anlamda uluslararası sadece gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak kurgulandığından sözkonusu olan mekanik, dondurulmuş ve değişmeyen bir sosyal dünya fikridir.¹⁹ Anarşinin uluslararası düzenin iki bin yıldır hâkim özelliği olduğunu iddia eden Gilpin'in şu yargısı, yeni gerçekçiliğin varsaydığı (uluslararası) sosyal ontolojiyi en iyi biçimde özetler: "Anarşi kuraldır; düzen, adalet ve ahlak ise istisna."²⁰

Yeni Kurumsalcılık, Rasyonel Devlet ve Uluslararası Kurumlar

Yeni Kurumsalcılar, Yeni Gerçekçiler tarafından tarif edilen anarşik yapının uluslararası sistemde yarattığı sonuçlar ve anarşinin etkilerini azaltma konusunda kimi itirazlarda bulunurlar. Yeni Kurumsalcılara göre bu uluslararası anarşik yapı içinde devletlerin tanımlanmış-doğal güdüleri Yeni Gerçekçilerin iddia ettiği gibi güç mücadelesi, savaş ve görelî kazanç ile değil ancak kolektif çıkar ve İş birliğiyle gerçekleştirilebilir. Bir başka deyişle devletler, İş birliği ve kolektif çıkarı dikkate alan politikaları tercih edebilir. Devletlerin bu tercihi uluslararası örgütlerin devletlerin çıkarlarından görece olarak bağımsızlaşarak istikrarın sağlanmasında önemli aktörler haline gelmesi önemli rol oynar. Bu anlamda uluslararası örgütler, temeli anarşik olan uluslararası sistemin etkilerini hafifletmek/azaltmak yönünde bir etkide bulunur. Ayrıca uluslararası ilişkilerde anarşinin

¹⁸ Waltz'un uluslararası sistemin yapısını tanımlarken kuramcının bu yapıları "icad etmesi" gerektiğini belirtmesi ve yapı ile etkileşim içinde olan birimler arasında ontolojik bir ayırım yapma iddiası onu pozitivistimden uzaklaştırır gözükmemektedir. Oysa durum böyle değildir. Waltz, gerçekliği tanımlayacak bir ontoloji arayışında olmaktan ziyade salt analitik bir kavramsallaştırma yapmaktadır. Bakınız, Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post- Pozitivistim Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), s.17. Ayrıca Waltz'ın gerçekliği sadece olgusal boyuta indirgediğiyle ilgili olarak bakınız Joseph, "Philosophy in International Relations", s.347-348 ve Heikki Patomaki ve Colin Wight, "After Post-Positivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, Cilt 44, Sayı 2, 2000, s.218.

¹⁹ Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik", s. 6.

²⁰ Robert Gilpin, "The Richness of the Traditions of Political Realism," *International Organizations*, Cilt 38, Sayı 2, 1984, s.290.

etkilerini azaltarak kolektif çıkar ve İş birliğini mümkün kılacak karşılıklı bağımlılık, uluslararası kurumlar, rejimler, normlar ve uluslararası hukuk gibi daha başka mekanizmalar ve yapılar da vardır.²¹

Örneğin Robert Keohane’ye göre tam da böylesi anarşik bir dünya uluslararası rejimlere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.²² İş birliği, uluslararası anarşik sisteme içkin olan uyumsuzluğa verilen bir cevaptır. Üstelik anarşik yapının doğrudan sonucu, çatışma ve savaş değildir. Karşılıklı bağımlılık, uluslararası kurumlar ve rejimler de anarşik yapının aşırılıklarını kontrol etme sonucunu yaratabilir.²³ Bu kurum ve mekanizmalar, yalnızca devletlerin hile yapmasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda antlaşmaların izlenmesini, taahhütlerine uymayan devletlerin cezalandırılmasını, antlaşmaların müzakere edilmesi ve uygulanmasının maliyetlerinin düşmesini ve devletlerin niyetleri ve kapasiteleri hakkında diğer devletlerin bilgi sahibi olmasını sağlar.²⁴ Yeni Kurumsalcılara göre kurumların yokluğu durumunda uluslararası politika “mahkûm ikilemine” dönüşür. Her iki tarafın İş birliği yapması halinde sahip olabileceği kazanımlar varken, İş birliğinin yokluğu durumunda iki taraf sadece bu kazanımları kaçırmakla kalmaz aynı zamanda hâlihazırda ellerinde olanları da kaybedebilir.

Devlet dışı aktörleri tanımları, uluslararası rejimlerin ve normların düzenleyici işlevlerini kabul etmeleri, iç siyasal yapıları dikkate almaları nedeniyle Yeni Kurumsalcı çözümlere yekpare egemen devlet ve özerk bir alan olarak uluslararası fikrini kısmen muğlaklaştırır. Örneğin demokratik barış teorisine göre devletlerin rejim tipi anarşinin temel sonuçlarından olan topyekûn savaşı engelleyecek bir faktör olarak ortaya çıkar. Anarşinin etkilerinin ulusal rejimin karakteri ile dönüşüme uğrayacağı fikrine dayandığı oranda ulusal ve uluslararası arasındaki keskin ayırım zayıflar.²⁵ Benzer bir şekilde Yeni Kurumsalcıların hâkim olduğu uluslararası siyasal iktisat literatüründe de uluslararası olguları açıklamak için ulusal ve uluslararası alanın artan oranlarda birlikte düşünülmesi

²¹ Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, Boston, 1977; Robert Keohane, *International Institutions and State Power*, Westview, Boulder, 1989; Robert O. Keohane, *Power and Governance in a Partially Globalized World*, London/New York, Routledge, 2004; John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, Princeton University, 2000; Helen Milner, “Globalization, Development, and International Institutions: Normative and Positive Perspectives”, *Perspectives on Politics*, Sayı 3, 2005.

²² Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, Princeton University, 1984, s. 73, 85, 88.

²³ Lisa Martin and Beth Simmons, “Theories and Empirical Studies of International Institutions,” *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, 1998, s. 729-757.

²⁴ Keohane, *After Hegemony*, s. 49-65.

²⁵ Demokratik Barış kuramıyla ilgili bazı çalışmalar için bakınız; Michael Doyle, “Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, Sayı 3, 1983, s. 205-235 ve “Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs (Part 2)”, *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, Sayı 4, 1983, s. 323-353; Michael Doyle, “Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review*, Cilt 80, Sayı 4, 1986, s. 1151-1169; John R. O’Neal and Bruce M. Russett, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, Norton, 2001; John R. O’Neal and Bruce M. Russett, “The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992”, *World Politics*, Cilt 52, Sayı 1, 1999, s. 1-37.

gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.²⁶ Bu anlamda Yeni Kurumsalcıların uluslararası fikri, Yeni Gerçekçilerden ayrılıyor gibi gözükmektedir.

Ne var ki bu ayrışma, Yeni Kurumsalcıların Yeni Gerçekçilerden farklı bir uluslararası fikri geliştirmelerine yol açmaz. Robert Jervis gibi Yeni Gerçekçi kuramcılar da aslında Gerçekçilik ve Yeni Kurumsalcılık arasındaki farkların sanıldığından daha az olduğunu ifade ederler.²⁷ Yeni Kurumsalcı çözümlerler, tıpkı Yeni Gerçekçiler gibi, devletlerin ana yapısı anarşik olan bir uluslararası sistemde iş gördüğünü varsayar. Devletler, rasyonel hesaplar yapan, verili varlığını korumaya odaklı ve tekil öz-çıkarcının harekete geçirdiği benzer birimler olarak kabul edilir. Uluslararası yapı ise öz-çıkarcı dayalı rasyonel hesaplarla ve tekil varlığını koruma güdüsüyle hareket eden çoğul sosyo-politik birimlerden oluşan bir yapıdır ve üst bir egemenin olmaması anlamında anarşiktir. Örneğin Robert Keohane de tıpkı Waltz gibi egoist ve bireyci devletler tarafından işgal edilen bir uluslararası sistem tarif ederken bu sistemde devletlerin herhangi bir merkezi otorite olmadan tek başlarına olduğu varsayımını tekrarlar.²⁸ Yeni Kurumsalcıların gündeme getirdiği kurumlar, mekanizmalar ve süreçler görece olarak anarşiyi kontrol etme potansiyeli taşısa da başta da ifade ettiğimiz gibi bu, uluslararası sistemin anarşik yapısını ve kendine özgü dinamikleri olduğu gerçeğini değiştirmez, hatta uluslararası yapı bu kurumlar aracılığıyla “nesnel-doğal” gerçekliğini korumaya devam eder.²⁹ Böylelikle tıpkı Yeni Gerçekçilerde olduğu gibi uluslararası sistemin derin yapısal ilkesi olarak anarşi kavramı ile bu yapısal durumun rasyonel egemen devletlerin varlığıyla kurucu ilişkisi Yeni Kurumsalcıların da uluslararası fikrini tanımlar. Sonuç olarak Yeni Kurumsalcı analizler, uluslararası sistemin doğasına dair Gerçekçilikle benzer öncül ve varsayımlara dayanır ve özünde Gerçekçilerinkine benzer bir sosyal dünya tahayyülüne sahiptir.

Yeni Uzlaşma: Pozitivist Gerçeklik?

Uluslararası teori yazınında son dönemde iki kuramın paylaştığı ortak zemine yönelik pek çok atfı vardır. Bu bağlamda her iki kuram arasında farkın tahmin edilenden daha

²⁶ Helen Milner, “Rationalizing Politics: The Emerging Synthesis of International, American and Comparative Politics”, *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, 1998, s. 759-786.

²⁷ Jervis’e göre Yeni Kurumsalcılık dünya siyasetinde Gerçekçilikten daha fazla İş birliği görmüyordu, bundan daha ziyade Gerçekçilikten daha fazla “gerçekleşmemiş ya da potansiyel” İş birliği olduğunu ifade ediyordu. Diğer bir deyişle devletler zaten şimdiye kadar örgütlenebilecekleri kadar örgütlenmişlerdir ve daha fazla İş birliği onları daha iyi duruma getirmeyecektir. Robert Jervis, “Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate,” *International Security*, Cilt 24, Sayı 1, 1999, s. 42-63.

²⁸ Keohane, *After Hegemony*, s. 73, 85, 88.

²⁹ Kurumlar söz konusu olduğunda Yeni Gerçekçiler ve Yeni Kurumsalcılar arasındaki en önemli tartışma uluslararası rejim ve örgütlerin özerkliğine dairdir. Yeni Gerçekçilere göre uluslararası rejimler devletlerin faydalarını maksimize etmek hedefiyle kurdukları ve son kertede büyük devletlerin çıkarlarını koruma hedefini yerine getiren kurumlarken Yeni Kurumsalcılar rejimlerin kurulma nedenlerinden bağımsızlaşarak kendi yaşam ve çıkarlarını elde edebileceklerini savunuyordu. Stephen D. Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, *International Organization*, Cilt 36, Sayı 2, 1982; Andreas Hasenclever, Peter Mayer ve Volker Rittberger, *Theories of International Regimes*, New York, Cambridge University, 1997; Konuyla ilgili daha güncel bir çalışma için bkz. Helmut Breitmeier, Oran R. Young ve Michael Zurn, *Analyzing International Environmental Regimes*, Cambridge, MIT, 2007.

az olduğunu ve iki kuramın Soğuk Savaş sonrasında giderek birbirine yakınlaştığını hem Yeni Gerçekçi hem de Yeni Kurumsalcı yazarların bizzat kendileri dile getirmektedir. Yeni Gerçekçilik ve Kurumsalcılık arasında İş birliği ve çatışma ekseninde devam eden tipik tartışmaların yerini artık büyük ölçüde bir uzlaşmaya bırakması bu yakınlaşmanın bir göstergesidir.³⁰ Nitekim David Baldwin, tek bir modelin Yeni Liberallerin ekonomik karşılıklı bağımlılık, Yeni Gerçekçilerin askeri caydırıcılık ve siyasal-psikoloji kuramcılarının tercih oluşumu ve karar alma süreçleri üzerine yaptıkları vurguyu birleştirebileceğini ifade eder.³¹ Robert Keohane, Yeni Kurumsalcılığın liberalizme borçlu olduğu kadar Gerçekçiliğe de borçlu olduğunu söyler.³² Ayrıca Peter Katzenstein, Robert Keohane ve Stephen Krasner ise 1998’de *International Organisation*’ın uluslararası kuram konusunda yaptığı özel sayıya yazdıkları giriş yazısında, daha da ileri giderek Yeni Gerçekçilik ve Yeni Kurumsalcılık arasındaki tartışmanın temel konularda varılan mutabakat ile sona erdiğini ve gelecek yıllardaki temel tartışmanın rasyonalist ve inşacı (*Constructivist*) ekol arasında olacağını ileri sürerler. Böylelikle bir dönem uluslararası ilişkiler disiplini ve eğitimini belirleyen bu ayrışmanın artık kapandığını (ya da aşıldığını) ifade etmiş olurlar.³³

Benzer bir saptamada bulunan Ole Wæver, Yeni Gerçekçilik ve Yeni Kurumsalcılık arasındaki anlaşmazlıkların ortadan kalktığını ve bu iki kuramın yeni-yeni (*neo-neo*) sentez olarak adlandırdığı rasyonalist ekolü oluşturduğunu söyleyerek bu iki kuramın dayandığı temel öncüller üzerindeki mutabakatına göndermede bulunur. Tam da bundan dolayı Wæver, son dönemde uluslararası ilişkiler kuramındaki asıl tartışmanın bu rasyonalist gelenek ile alternatif (eleştirel ve inşacı) yaklaşımlar arasında geçtiğini ileri sürer.³⁴ Uluslararası ilişkiler kuramlarının, bu iki gelenek etrafında toplanması ve dahası asıl tartışmanın farklı bilgi-iddialarına sahip paradigmlar arasında gerçekleştiğinin kabul edilmesi, Yeni Gerçekçi ve Yeni Liberal kurumsalcı kuramların sahip olduğu derin bağlantıyı ve ortak temelleri açığa

³⁰ Örneğin Yeni Gerçekçiler ve Yeni Kurumsalcılar arasındaki tartışmanın ilk dönemlerinde önemli bir yer işgal eden göreceli ve mutlak kazanımlar konusundaki tartışma, her iki kuramın da haklı olduğunun teyit edildiği bir tür uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Devletlerin yalnız kendi kazanımlarını değil, ama aynı zamanda, başka devletlerin ne kazandıklarını da umursadığını vurgulayan Yeni Gerçekçi yaklaşımın savaş gibi çatışma ve yıkım içeren alanlarda daha geçerli olabileceği iddia edilirken, devletlerin İş birliğinden sağladığı mutlak kazanımları vurgulayan Yeni Kurumsalcı yaklaşımın daha ziyade uluslararası ticaret gibi İş birliğinin önemli olduğu alanlarda geçerli olacağı iddia edilmiştir. Bkz. Robert Powell, “Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate”, *International Organization*, Cilt 22, Sayı 1, 1994; Robert Powell, “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory,” *American Political Science Review*, Cilt 85, Sayı 4, 1991, s 701–726.

³¹ David A. Baldwin, “Neo-liberalism, Neo-realism, and World Politics”, David A. Baldwin (der.) *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York, Columbia University Press, 1993, s.15.

³² Robert O. Keohane, “Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, Baldwin (der.), *Neorealism and Neoliberalism*, s. 269–300.

³³ Peter Katzenstein, Robert Keohane ve Stephen Krasner, “International Organization and The Study of World Politics”, *International Organization*, Cilt 52, 1998, s.645–685.

³⁴ Ole Wæver, “The Rise and Fall of The Inter-paradigm Debate”, Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.149–185.

vurur.³⁵ Nitekim Chris Brown'a göre ana akım uluslararası ilişkiler literatüründe farklı akımların temsilcileri olarak öne çıkan Kenneth Waltz, Robert Keohane and Robert Axelrod gibi isimler, aynı ontolojik zemini paylaşırlar, çünkü uluslararası aktörlerin "ne" likleri ya da hedefleri konusunda anlaşamıyor gözükseler de temelde yapmaya çalıştıkları şey, rasyonel egoistlerin anarşi koşullarında nasıl davrandığını anlamaya çalışmaktır.³⁶

Bu saptamayı biraz açmak gerekirse Yeni Gerçekçilik ve Yeni Kurumsalcılığın yukarıda betimlenen önerme ve öncüllerinin oluşturduğu bütünlük, bize bu kuramların uluslararası ilişkiler düşüncesini verir. Bir başka deyişle bu önerme ve öncüller, uluslararası denilen gerçeklik alanı ile ilgili bilgi iddialarıdır. Bu bilgi iddiaları ise aslında özerk bir gerçeklik alanı olarak uluslararasıının "ne"liği hakkındadır. Yani özerk bir varlık alanı olarak uluslararasıına denk gelen bir uluslararası fikrini içerir. Bu açıdan bakıldığında Yeni Gerçekçilik ve kurumsalcılığın uluslararası ilişkiler düşüncesi, farklı önerme ve öncüllere dayalı bilgi iddialarından oluşsa da uluslararasıının gerçekliği hakkındaki ontolojik tutumlarının aynı olduğu görülebilir.³⁷ Buna göre her iki yaklaşımın uluslararası fikri, rasyonel-egoist devletler, onların dışsal etkileşimleri ve bu etkileşimlerin ürettiği varsayılan yasa-benzeri süreklilikler ve "belirleyici yapıları, nedensel mekanizmaları ve kurucu süreçleri" karartan doğallaştırılmış bir sosyal yapı fikrine dayanır.³⁸

³⁵ Uluslararası İlişkiler kuramında Üçüncü Tartışmanın iki kuramın dayandığı temel paradigmanın eleştirileri üzerinden yükseldiğini hatırlatmak gerekir. Üçüncü Tartışma için bakınız Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 3, 1989, s.235-254; Thomas Biersteker, "Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, No 3, 1989, s.263-267; Jim George ve David Campbell, "Patterns of Dissidence and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly*, 34, 1990.

³⁶ Brown, "Situating Critical Realism". Chris Brown'un bu eşitleme çabasına rağmen Waltz'un toplumu anlamada rasyonel seçim ekolüne göre daha Durkheimci bir pozisyon aldığı ifade etmek yerinde olacaktır. Waltz'a göre toplum, onu oluşturan bireylerin toplamından farklıdır. Oysa rasyonel seçim ekolününün temel ön kabulü toplumun (ya da devletin) onu oluşturan bireylerin (kararları ya da davranışlarının) toplamına eşit olduğu yönündedir. Bu anlamda Yeni Gerçekçilik devleti, kendi içinde hareket edebilen, kendi çıkarlarına sahip, bireylerin toplamından bağımsız yekpare bir varlık olarak görür. Oysa Keohane ve Axelrod gibi daha çok ussal seçim ekolüne yakın araştırmacılara göre devlet, devletin içindeki aktörlerin toplamından ibarettir. Ama yukarıda dikkat çekildiği üzere ister topluma kendi içinde bir açıklayıcı güç versinler isterse toplumu hareket ettiren temel unsuru bireyler olarak görsünler gerçeği sadece doğrudan doğruya gözlemlenebilen bir gerçekliğin varlığına indirmediği oranda her iki anlayış da pozitivist bir ontolojiye sahiptir.

³⁷ Benzer bir iddiayı Alexander Wendt yapar. Wendt'e göre iki kuram da uluslararası gerçekliği kaba-maddeci bir içerikle tanımlamakta ve bu gerçekliğin temel kurucu unsuru olarak verili, doğal ve değişmez niteliklere sahip olarak kurgulanan egemen devleti kabul etmektedir. Bu ortak ontolojinin en önemli özelliği, uluslararasıının düşünsel-sosyal bir gerçeklik değil (ekonomik-askeri) kaba-maddeci bir gerçeklik olduğudur. Uluslararasıının bu kaba maddi yapısı, devletlerin eylem ve kimlikleriyle kurucu bir ilişkiye dayanmaz. Uluslararası gerçekliğiyle devletler arasında dışsal ve mekanik bir ilişki varsayılır. Bir başka deyişle devletlerin, uluslararası gerçekliğinin yapısına bir etkisi olmadığı gibi onların kimlik ve çıkarları uluslararası yapıdan bağımsız olarak verili ve değişmezdir. Kısacası bu ontolojide hem uluslararası yapı hem de devlet, sosyo-kültürel içerikten yoksun bir şekilde birbiriyile dışsal, mekanik bir etkileşim halindedir. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, CUP, 1999, s.1-40.

³⁸ Joseph, "Philosophy in International Relations Theory", s.349.

Meseleye bu şekilde yaklaşıldığında ise Colin Wight’ın doksanlardan sonra disiplin içinde yürütülen tartışmaların bilgi-bilimsel temeller üzerinde değil ontoloji konusunda yaşandığı iddiası, asıl üzerinde durulması gereken nokta olmaktadır. Wight’e göre süregiden kuramsal tartışmaların kökeni, uluslararası ilişkiler disiplininin inceleme nesnesinin ne olduğu sorunudur. Bir varlık alanı olarak uluslararası gerçekliğin mahiyeti ve neliği, yani uluslararası ontolojisi, hakkındadır. Bu açıdan bakıldığında tartışmanın sosyal gerçeklikle ilgili farklı ontolojiler arasında yaşandığı görülebilir.³⁹ Söz konusu olan uluslararası sosyal gerçekliğin çeşitli katman ve boyutlarına ışık tutan farklı kavrayışlardır. Başka bir deyişle mesele, aynı zamanda gerçekçiliğin hangi biçiminin örneğin ampirik, söylemsel veya katmanlı tercih edildiğiyle doğrudan ilişkilidir.⁴⁰

O zaman sorgulanması gereken nasıl olup da bu “birbirinden farklı” hatta bir zamanlar “rakip” olduğu iddia edilen iki kuramsal çerçevenin yani Yeni Gerçekçilik ve kurumsalcılığın ortak bir ontolojik zeminde bulunduğuudur. Bu ortak zemini, hemen yukarıdaki atıflarda da ima edildiği üzere, bir bilim felsefesi olarak pozitivizmin sağladığı konusunda genel bir kanı vardır. Bu kaniya göre sosyal gerçeklikle ilgili pozitivist öncüller ve yöntembilime dayalı bilgi-bilimsel çıkarımlar, iki kuramın anarşi ve rasyonel egemen devlet öncüllerinden hareketle geliştirdikleri mekanik, tek-boyutlu, değişmez ve tarihdışı bir uluslararası fikrinin temelini oluşturur.⁴¹ Faruk Yalvaç’ın da belirttiği gibi “yeni-gerçekçi ve neoliberal kurumsalcı görüşlerin pozitivist bir ontoloji anlayışı vardır ve (...) sadece doğrudan doğruya gözlemlenebilen bir gerçekliğin varlığına atıfta bulunurlar”.⁴² Bu bağlamda gerçekliğin yapısı hakkında farklı bir açılım öneren eleştirel gerçekçi bilim felsefesi aracılığıyla doğrudan ontoloji konusuna yani uluslararası gerçekliğin kendisine odaklanan bir perspektif, disiplinin önünü açıcı bir işlev görecektir.⁴³

Bu tarz bir çabada kuşkusuz eleştirel/inşacı teorilerin rasyonalist/pozitivist kuramlarda bulunan bu sorunlu uluslararası fikrine dair geliştirdikleri güçlü eleştirilerden de faydalanılmalıdır. Nitekim eleştirel gerçekçi bilim felsefesi ve eleştirel/inşacı kuramlar

³⁹ Colin Wight, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge, CUP, 2006, s.1-8 ve 14-62.

⁴⁰ Bunun için bakınız Patamoki ve Wight, “After Post-Positivism?”, s.223.

⁴¹ İki kuramın uluslararası fikrini pozitivizmin tanımladığı iddiası, eleştirel uluslararası ilişkiler yazınında genel kabul görür. Bu iddianın ayrıntılarına bu makalede giremeyeceğiz. İlgili birkaç çalışma için bakınız Robert Cox, “Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 10, Sayı 2, 1981, s. 126-155, s. 128-130; Richard Ashley, “Political Realism and Human Interest”, *International Studies Quarterly*, Cilt 25, Sayı 2, 1981, s.204-236; Steve Smith, “Is The Truth Out There? Eight Questions About International Order”, T.V. Paul ve John A. Hall (der.), *International Order and The Future of World Politics*, Cambridge, CUP, 1999, s.99-120.

⁴² Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.6-7.

⁴³ Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin uluslararası ilişkilere uygulandığı diğer birkaç çalışma için bakınız Heikki Patomaki, *After International Relations: Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics*, Routledge, London, 2002; Branwen Gruffyd Jones, “Race in the Ontology of International Order”, *Political Studies*, Cilt 56, Sayı, s.907-927; Milja Kurki, “Critical Realism and Causal Analysis in International Relations: Causes All the Way Down”, *Millennium:Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s.361-378; Yeni yayınlanan daha kapsamlı bir çalışma için ise bkz. Jonathan Joseph ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, London, Palgrave-Macmillan, 2010.

arasındaki ilişki, eleştirel gerçekçiliğin katmanlı ontoloji ve epistemolojik çeşitlilik algısı içerisinde bir dışlama değil birbirini tamamlama ilişkisidir.⁴⁴ Epistemolojik çoğulculuğu tanıyan ve meta-teorik bir kavramsal çerçeve öneren eleştirel gerçekçiliğin özellikle pozitivism ve post-pozitivism tartışmasında somutlaşan uluslararası ilişkiler kuramındaki bilgi-bilimsel, yöntemsel ve etik tartışmaların çözümü için mümkün koşulları oluşturabileceğini düşünmekteyiz.⁴⁵

Aşağıdaki bölümlerde ilk olarak Roy Bhaskar'ın öncülük ettiği Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin temel öncüllerine dair bir tartışma yapılacak ve daha sonra Eleştirel Gerçekçilik süzgecinden pozitivist/rasyonalist kuramların ontolojik eleştirisi geliştirilmeye çalışılacaktır.

Eleştirel Gerçekçi Bilim Felsefesi

Roy Bhaskar'ın çalışmaları pozitivism'e yönelik güçlü eleştirilerin dile getirildiği bir dönemde ortaya çıkar. Temel kaygısı, pozitivism ve radikal eleştirilerinin ötesine geçmektir. Bhaskar, Thomas Kuhn'un bilimsel ilerlemenin keyfi, rastlantısal ve irrasyonel yapısına ve felsefi idealizmine karşı gerçekçi bilimi yani bilimsel varsayımların dayandığı nesnelere özneden bağımsız gerçekliğini ve bu gerçekliğin bilimsel bilgisinin imkânını savunurken pozitivistlere yaklaşır. Eleştirel Gerçekçilik, pozitivismle benzer bir şekilde tıpkı fizik gerçeklikte olduğu gibi toplumun da bilimsel bilgisinin mümkün olduğunu düşünür. İki yaklaşım, toplumun bilimsel bir şekilde nasıl ele alınabileceği veya sosyal olanın ne ölçüde bilimsel soruşturmaya konu edilebileceği sorusundan hareket eder. Diğer taraftan nedensellik ve gözlemlenemeyen yapıların bilimsel bilgisini savunduğu ölçüde Karl Popper ve Imre Lakatos gibi bu ilkeyi metafizik olarak görüp bilgi konusu yapmayan pozitivistlerin karşısında durur. Sosyal olanın kendine özgü yapısına yaptığı vurgudan dolayı yorumsamacı gelenekle benzer iddialara sahiptir.⁴⁶

⁴⁴ Bu olumlu ilişki, yine de inşacı ya da eleştirel yaklaşımlarda bazı temel sorunların olmadığı anlamına gelmez. Örneğin Faruk Yalvaç, Alexander Wendt ve David Dessler'in çalışmalarından hareketle inşacı yaklaşımlara yönelik olarak şu haklı eleştiriyi dile getirmektedir: "Wendt ve Dessler'in kurumsal çalışmalarıyla ilgili olarak dikkati çeken husus her ikisinin de eleştirel gerçekçiliği alternatif bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirmek için değil de, yeni-gerçekçiliğin eksiklerini gidermek için kullanma çabalarıdır. Bu durum yerleşik Uluslararası İlişkiler kuramının temelindeki varsayımların sorgulanmamasından ve eleştirel gerçekçilik ilkelerinin yeni-gerçekçi bir ontoloji üzerine eklenecek Uluslararası İlişkiler kuramının eksikliklerinin giderilebileceği anlayışından kaynaklanmaktadır. Eleştirel gerçekçiliğin Uluslararası İlişkiler kuramının devleti temel alan ontolojik varsayımlarını sorgulamadan Uluslararası İlişkiler kuramına olan katkısının anlaşılması mümkün değildir." Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik", s.18.

⁴⁵ Patomaki ve Wight, "After Post-Positivism?", s.215.

⁴⁶ Brown, "Situating Critical Realism", s.411-414. Bhaskar'ın felsefesi, Brown'un dikkat çektiği bu bağlantılardan daha geniş bir kökene ve bağlama sahiptir. Yer darlığı sebebiyle bu konuya giremeyecek olsak da bir saptama yapmadan geçemeyeceğiz. Bhaskar, ilk çalışmasından itibaren modern felsefenin başlıca ayrımlarının pozitivist-yorumsamacı, deneyci-akılcı ve gerçekçi-idealist geleneklerin ötesinde bir felsefi sistem geliştirme ihtiyacına dikkat çeker. Bu yüzden bu ayrımların ötesine geçerek gerçekliğin aşkın koşullarını, toplumsal bilimsel bilginin anlamlı-rasyonel ve söylemsel niteliklerini ve olgusal gerçekliğin gözlemlenemeyen yapılarını eş zamanlı olarak açıklayacak bir gerçeklik anlayışı ve kavramsal sistemi savunur. Bhaskar'ın felsefesinin bu özelliğinin en açık biçimde görülebileceği eser için bakınız Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Londra, Routledge, 1979/1998.

Nitekim Bhaskar tarafından geliştirilen Eleştirel Gerçekçilik, bilimsel araştırmaya hâkim olan pozitivist bilim felsefesinin bir eleştirisiyle başlar. Bhaskar’a göre, bilimin pozitivist anlayışı yapay olarak üretilmiş (ya da kısıtlandırılmış, *ceteris paribus*) “kapalı” deney/gözlem ortamları üzerinden kurgulanmaktadır. Pozitivizm “kapalı” kurgular içerisinde elde edilen bulguların ve bu bulgularla üretilen yasaların, “koşullanmış” istisnalar olmaktan ziyade, evrensel oldukları varsayımına dayanmaktadır.⁴⁷ Ancak Bhaskar, insanın algıladığı tüm doğal ve toplumsal olguların, olayların sabit birleşmelerinin üstün gelmediği, deney-ötesi “açık” sistemlerden meydana geldiğini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, pozitivizmin sorunu, yasaları deneysel olarak kapalı sistemlere –olayların sabit bağlarının vuku bulduğu sistemlere– bağlamasıdır. Buradan elde edilen bulgu (ve bu bulgulardan üretilen yasalar) aslında bilim insanının bilfiil çabalarının sonucudur. Hal böyle olunca, Bhaskar açık sistemlere dair bilgilerimizin klasik pozitivist ampirist geleneğe dayanarak üretilmeyeceğini savunur.⁴⁸

Akabinde Bhaskar pozitivist geleneğe içkin olan “epistemolojik yanılgı” sorununu tespit eder. Bu hata, varlık alanına dair ontolojik meselelerin –zihnin nasıl bilgi sahibi olabileceğiyle ilgili- epistemolojik referanslarla sorunsallaştırılıp cevaplanmasıdır.⁴⁹ Böylece varlık alanına (ve varlık alanının doğasına) dair sorular “*episteme*” yani bilgiye/bilmeye dair sorulara indirgenmektedir ki bu da hem gerçekliği sadece duyularımızla edinebildiğimiz deneyimler üzerinden tanımlamayı ve hem de bu deneyimleri hakikatin kendisi (*facts*) gibi algılayarak bu bilginin/bilmenin toplumsallık ötesi/dışı olduğunun farz edilmesini beraberinde getirmektedir.⁵⁰

Dolayısıyla Bhaskar’ın başlangıç noktası, kuramcının ürettiği kuramın ontolojisi ile kuramın nesnesi olan gerçekliğin ontolojisi arasındaki farktır. Bizatihi bu farklılık, bilimsel çabanın var olabilmesinin de koşuludur:

Deneysel [bilimsel] faaliyetin anlamlılığının önkoşulu, bir deneyde, deneycinin bir dizi olayın nedensel faili (*causal agent*) olması, fakat aynı olayların kendisine tespit ettirdiği nedensel yasanın (*causal law*) faili olmamasıdır. Bu durum, bilimsel yasalar ve gözlemlenen olaylar arasında ontolojik bir ayrım olduğunu önermektedir.⁵¹

Bu içsel eleştiriden Bhaskar, vurguyu epistemolojiden çok ontolojiye yapan alternatif bir felsefe geliştirir: Epistemolojiden, yani zihnin gerçekliği nasıl yansıttığının felsefesine uydurulan gerçeklik tanımından çok, Bhaskar ontolojiyi tartışır.⁵² Varlık alanına dair tartışmalar sadece eldeki bilgi dağarcıklarına indirgenemez. Bilgi de, görünen de, algılanan da çoğu zaman kısıtlı olabilir, zaten bu kısıtlılık hali bilimi mümkün kılar. Bu

⁴⁷ Roy Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, Hassocks, Harvester Press, 1975/1978, s.14-15.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid., s.36.

⁵⁰ Andrew Collier, *Critical Realism: An Introduction to Roy Bhaskar’s Philosophy*, London, Verso, 1994, s.80-104.

⁵¹ Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, s.12.

⁵² J. Cruickshank, “Critical Realism and Critical Philosophy: On the Usefulness of Philosophical Problems”, *Journal of Critical Realism*, Cilt 1, Sayı 1, 2002, s. 61.

kısıtlılık durumundan hareket eden Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi katmanlı bir ontoloji kurar. Bu katmanlı ontoloji gerçek (*real*), fiili (*actual*) ve ampirik olmak üzere üç ayrı alandan oluşur. Bhaskar, Eleştirel Gerçekçi ontolojiyi şu şekilde şematize eder⁵³:

	Gerçek Alan	Fiili Alan	Ampirik Alan
Mekanizmalar	X		
Olaylar	X	X	
Deneyimler	X	X	X

Deneyimler -ki bunlar bütün olaylar kümesi içinde kısıtlı bir kümedir- gerçekliğin bir parçasıdır. Ancak Bhaskar tam da bunların gerçekliğinin bir *parçası* olduklarından, dünyayı tanımlamada tek başlarına kullanılamayacaklarını ve böyle bir hareketin “epistemolojik yanlış”ya neden olacağını ileri sürer. Deneyimler, sadece gözlemlenebilir olduklarından değil, aynı zamanda, daha büyük varlıklardan ortaya çıktıkları için bir şekilde buzdağının görünen ucudur. Bu bağlamda Bhaskar, ontolojiye ulaşma yolundaki bilimsel serüvende deneyimlerin yolun sonu değil başı olduğunu belirtir.⁵⁴ Yani sadece bilinenin, görünenin ya da algılanın ontolojiye dönüştürüldüğü an bilimsel faaliyetin de başlamadan biteceği an olacaktır.

Olaylar, Eleştirel Gerçekçi ontolojiye göre, deneyimlerden kategorik olarak bağımsızdır.⁵⁵ Bu kategorik ayrımın nedeni şudur: Deneyimler duyularla algılanabilen ve dolayısıyla ampirik gözlem için mevcut olaylar, tüm olaylar -her an ya da herhangi bir zaman- gözlemlenebilir olmak zorunda değildir. Bhaskar’ın iddia ettiği gibi, algıları ihtiva eden bir dünyada, algılanmayan ve hâlihazırdaki kapasitemizde algılanamaz olaylar olmaması için bir neden yoktur.⁵⁶ Bilim tarihi bizatihi bunu ispat etmektedir: bilimsel anlamda sürekli olarak bilimsel keşifler yapılmaktadır -daha önce algılanamayan birçok farklı olay zaman içinde algılanır olmaktadır. Bu nedenle algılanan deneyimlerden farklı algılanmayan olaylar olması, olayları bağımsız kategoriler haline getirir.

Mekanizmalar ise olayların asıl müsebbibidir. Olaylar (algıların ya da algılanmanın) gözlemlenebilir olması gerekmeyen birçok farklı yapı ve mekanizmaların etkileşimiyle ortaya çıkarlar. Bu yapı ve mekanizmalar, insanın bunlara erişimine izin veren koşullardan bağımsız olarak var olurlar ve hareket ederler.⁵⁷ Kuramın nesnesi bu gerçek alanı oluşturan yapı ve mekanizmalar (ve onların nedensel güçleri) olması gerekir:

Bu tür mekanizmalar (...) seyrek olarak ispat edilebilirler ve daha da seyrek olarak insan tarafından ampirik olarak teşhis edilebilirler (...) Düşünen, sebep olan failler ve algılayıcılar olarak insandan tamamen bağımsızdırlar. Her ne kadar onlar hakkın-

⁵³ Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, s.13.

⁵⁴ Ibid. s.58.

⁵⁵ Ibid. s.20.

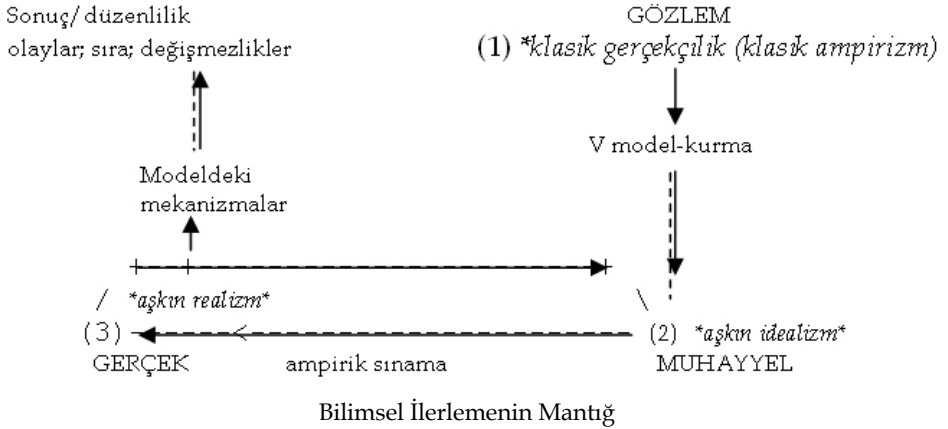
⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid. s.56.

daki bilimiz entelektüel, pratik – teknik ve algısal becerilerimizin nadir bir karışımına bağlı olsa da, bilinmez değillerdir. Yapay yapılar olmadığı gibi Platonik biçimler de değillerdir. Çünkü deneyimlerle insana görünebilir hale gelebilirler. (...) Bilimin çetin görevi budur: Dünyamızın fenomenini oluşturan doğanın süregelen ve aktif mekanizmalarının bilgisini üretmek.⁵⁸

Dolayısıyla Eleştirel Gerçekçiliğe göre mekanizmalar, olaylar ve deneyimler, bir-biri üstüne binen üç alanı, gerçek, fiili ve ampirik alanları oluştururlar.⁵⁹ Gözlemlenen olayların açıklaması, onları [olayları] oluşturmak için birleşen gerçek yapılar ve mekanizmalara başvurmayı gerektirir ve bu da bilim insanının görevidir. Burada bilginin iki veçhesi (*side*) önemlidir: geçişli (*transitive*) bilgi ve geçişsiz (*intransitive*) bilgi. Geçişli bilgi insanın kendisi için kendi ürettiği yani toplumsal olarak üretilen/üretilmiş bilgidir. Geçişli bilgi üretimi kendisinden önce kurgulanmış geçişli bilgi dağarcığına bağımlıdır ve tarihsel-toplumsal olarak dönüşüm geçirir. Öte yandan bilginin diğer veçhesi olan geçişsiz bilgi insanın algılama ve bilme kapasitesinden tamamen bağımsız olarak vardır ve bunlar “gerçek yapılar, mekanizmalar, süreçler”e tekabül ederler.⁶⁰ Bhaskar’a göre bilimsel çaba bilginin bu iki ayrı veçhesinin farkında olmalı ve daha da önemlisi geçişsiz bilginin geçişli bilgiyi nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmalıdır.⁶¹

Bhaskar bilim felsefesinin tarihsel gelişimini bilginin bu iki veçhesine referansla şöyle özetler⁶²:

Tablodan da görüldüğü gibi tarihsel olarak bilim felsefesi klasik ampirizm (ya da klasik gerçekçilik) aşamasından başlamıştır. Burada bilim ampirik gözlem üzerinden bir intizam (*regularity*) arar, bu anlamda söz konusu olan geçişli bilgi üretimidir. İkinci aşama

⁵⁸ Ibid. s.47.

⁵⁹ Ibid. s.56.

⁶⁰ Ibid. s.21-22.

⁶¹ Ibid. s.24.

⁶² Ibid. s.15.

olarak, *kurulan* bir model çerçevesinde –ki bu araştırmacının da müdahil olduğu kapalı bir sisteme geçilmesi anlamına gelir- bu intizam için makul bir açıklama/yasa *tabayyül edilir* (aşkın idealizm). Bu ikinci aşama ise geçişsiz bilgi üretimine dairdir. Birinci aşamadan ikincisine ilerleme geçişli bilgi alanından geçişsiz bilgi alanına atlamaktır. Bilimsel çaba bu noktada durursa epistemolojik yanılğı tuzağına düşülmesi kaçınılmazdır çünkü kuramsal çabanın çıkış noktası olan ampirik gözlemleri mümkün kılan mekanizma ve süreçler ile araştırmacının bizzat müdahil olarak kurguladığı ortamlardan çıkaracağı muhayyel yasalar arasında “ontolojik” bir farklılık vardır. Epistemolojik yanılğı tuzağına düşmemek için Eleştirel Gerçekçilik bir adım öteye gider ve *sürekli ampirik sınamayla* muhayyel addedilen varlık ve süreçlerin hem gerçek olup olmadıklarını denetler (geçişli bilginin sürekli denetimi) hem de buradaki mekanizmaları ortaya koymaya çalışır (geçişsiz bilginin tespiti). Eleştirel Gerçekçiliğin, klasik bilim felsefesine yenilik getiren, üçüncü aşamasına dair Bhaskar şöyle demektedir:

Devam eden bu süreçte [sürekli ampirik sınama süreci], gerçeğin daha derin seviyeleri ya da katmanları birbiri ardına ortaya çıktıkça, bilim, kendileri de dönüşen, değişen ve arlaşılan mevcut bilişsel kaynaklar ve fiziksel araçlarla açıklamasını kurlmalı ve test etmelidir.⁶³

Daha önce de belirtildiği üzere, Bhaskar’ın temel amacı, doğal bilimlerde kaba hatline belirgin olarak pozitivizmde bulan klasik ampirist geleneğin eleştirisini geliştirmektir. Bununla birlikte, Bhaskar’ın bilim felsefesi çerçevesi sosyal bilimlere de uygulanır. Ancak Bhaskar’ın belirttiği gibi, doğa bilimleriyle sosyal bilimlerin konuları birbirinden farklıdır: sosyal dünya (ve bu dünyayı oluşturan sosyal yapılar) kesin deneme/test durumlarına asla imkân tanımayan eleştirel doğallık (*critical naturalism*) durumudur.⁶⁴

Sosyal ilişkilerin yapıları, varlıkların belirli sebepsel güç veya eğilimlerinin olduğu doğa yapılarına benzer ancak doğal yapılardan farklı olarak, sosyal yapılar sadece göreceli olarak dayanıklıdır, insanların eylemleriyle –ve bu eylemlerin niyetlenilmeyen sonuçlarıyla- devamlı yeniden üretime, değişime ve aralıklı olarak dönüşüme tâbidir ki bu, yapıların açık sistemler olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla sosyal yapılar, tarihsel olarak özellikli ve potansiyel olarak geçicidir: Tarihsel-toplumsal olgular, farklı şekillerde belirli sonuçları koşullandıran farklı yapı setlerinin sonucudur.⁶⁵ Dolayısıyla toplumsal yapıları anlamak yolunda kişi, sadece ve sadece eldeki kuramsal çerçevelerden (mevcut geçişli bilgi dağarcığından) yola çıkabilir ve onların açıklayıcı gücüne dayanmak zorundadır. Diğer bir deyişle, kuramsal girişim sosyal yapıların ve eğilimlerin açıklanmasında olmazsa olmaz bir koşuldur. Öte yandan toplumsal yapılar (ve eğilimler) tarihsel olarak özellikli olduklarından var oldukları belirli koşulların ve birlikliliklerinin tarihsel analizine ihtiyacımız vardır. Ve bu yapılar potansiyel olarak geçici olduklarından, bilimsel girişim sürekli, dinamik ve gözden geçirmeye açık olmalıdır.

⁶³ Roy Bhaskar, *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*, London, Verso, 1989, s.12.

⁶⁴ Bhaskar, *The Possibility of Naturalism*, s.38.

⁶⁵ Roy Bhaskar ve A. Callinious, “Marxism and Critical Realism: A Debate”, *Journal of Critical Realism*, Cilt 1, Sayı 2, 2003, s.100.

Buradan hareketle Eleştirel Gerçekçilik, kendine özgü bilim felsefesi ile sosyal araştırmaya yönelik bir dizi metodolojik ilke sağlar.⁶⁶ Birinci ve en önemlisi, araştırmaya açık sistemlerdeki *katmanlaşmış ontolojiden* yola çıkar. Epistemolojik yanılgıdan kesinlikle sakınılmalıdır: yani ontolojiye dair sorular salt epistemolojik referanslara indirgenmemeli ve bu referanslarla cevaplandırılmamalıdır. Epistemoloji ve ontoloji arasındaki bu farklılığın vurgusu farklı epistemolojik duruşlar (görecelilik) konusunu da aşmak için elzemdir. Eleştirel Gerçekçi perspektife göre, tüm kavram ve inançlar, tarihsel olarak üretilmiş, koşullanmıştır ve dolayısıyla tarihsel olarak görecedir ve değişime tabidir.⁶⁷ Diğer bir deyişle, Eleştirel Gerçekçilik, epistemolojik göreceliliği (*epistemological relativism*) tanıır. Ancak geçişli bilgiye dair farklı epistemolojilerin var olması ontolojik rölativizmi doğurmaz, Eleştirel Gerçekçiliğe göre geçişsiz bilgilerin alanı olan ontolojik bir gerçeklik alanı vardır. Bhaskar, bu gerçeklik alanına ulaşma yolunda epistemolojik göreceliğin karmaşa ve nihilizm yaratmasının önlenmesi için yargısal akılcılığı (*judgmental rationality*) önerir: bilim keyfi bir süreç değildir ve bazı kuramların diğerlerinden daha başarılı ve daha açıklayıcı olduğuna hükmetmek için sahip olunan bir takım –rasyonel– ölçütler bulunmaktadır. Eleştirel Gerçekçilik tutarlılık, geçerlilik, bağlantılılık gibi ölçütler üzerinden, epistemolojik varsayımları ne olursa olsun bir kuramda tarif edilen mekanizmaların gerçek mekanizmalar olup olmadıklarını denetler.⁶⁸ Sonuç olarak Yalvaç’ın da dikkat çektiği üzere, “bilgimizin toplumsal, tarihsel ve geçici niteliğini vurgulayan epistemik görecelik doğru olmakla birlikte bu yargısal bir göreceliğe yol açmamalıdır”.⁶⁹

Özetle Eleştirel Gerçekçilikte vurgu ontolojide olduğundan bu duruş, gerçekçidir. Bizim onu algılama ve kavrama yeteneklerimizden bağımsız olarak orada bir gerçeklik alanı vardır. Yine bu yüzden, çıkış noktası epistemolojik duruş değil (çünkü bu kuramı epistemolojik yanılgıya götürecek bir çıkış noktasıdır) ancak alternatif kuramların ontolojilerinin irdelenmesidir. Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin eleştirel olmasının da iki kaynağı vardır. Eleştireliliğin birinci kaynağı alternatif kuramlarla (onların üzerinde durduğu ontolojik varsayım ve çıkarımlarla) başlatılan eleştirel diyalog yoluyla katmanlı ontolojiye ulaşılma çabasının kendisidir. İkinci kaynak ise ontolojiye ulaşma çabasının tam anlamıyla hiçbir zaman sonlanamayacağına dair olan inançtır. Bir başka deyişle Eleştirel Gerçekçilik, insanın gerçekliği *kesin olarak* tespit edebilme yetisini sorguladığı için de eleştireldir. Bu anlayışın doğal bir uzantısı olarak Eleştirel Gerçekçi kuramsal çerçeve de yanılabilir ve bu nedenle her zaman gözden geçirmeye açıktır.⁷⁰ Bu açıklık ise sürekli bir içsel-eleştirel diyalogo gerektirmektedir.

Eleştirel Gerçekçilik Perspektifinden Pozitivist Uluslararası Fikrinin Sorunları

Yalvaç’ın belirttiği gibi “eleştirel gerçekçiliği mevcut Uluslararası İlişkiler kuramlarının eksiklerini tamamlayan bir başka toplum teorisi olarak değil, Uluslararası İlişkiler kura-

⁶⁶ Eleştirel ve karşı bir görüş için bkz. Chernoff, “Critical Realism”.

⁶⁷ Bhaskar, *The Possibility of Naturalism*, s.43.

⁶⁸ Wight, *Agents, Structures and International Relations*, s.37-45.

⁶⁹ Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.13.

⁷⁰ Cruickshank, “Critical Realism and Critical Philosophy”, s.61.

mının ontolojik varsayımlarını ortaya koyan ve bu açıdan eleştiren bir bilim felsefesi olarak görmek gerekir.”⁷¹ Bu bağlamda Bhaskar’ın genel hatlarını çizdiği Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi vasıtasıyla uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında ele aldığımız pozitivist/rasyonalist kuramlarla *eleştirel bir diyaloga* girmek hem mümkündür hem de gereklidir. Bu diyalog mümkündür zira Eleştirel Gerçekçiliğe göre sosyal açıklamalarda yapıların -mevcut- kuramsal bilgisi ontolojik bir çaba için bir başlangıç noktasıdır. Bu diyalog, aynı zamanda, farklı uluslararası ilişkiler kuramlarının içinde bulunduğu birbirini tanımazlığı ve dışlamayı aşmak için de şarttır. Eleştirel Gerçekçilik, uluslararasına dair farklı epistemolojik setlerin varlığını kabul ederek katmanlı bir ontoloji sunabilme potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyeli gösterebilmek için öncelikle Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi perspektifinden pozitivist uluslararası ilişkiler kuramlarındaki köklü sorunların genel hatlarıyla tespit edilmesi gerekir.

Yukarıda da işaret edildiği üzere Yeni Gerçekçi ve Yeni Kurumsalcı kuramlardaki temel sorunlar, pozitivist bilim felsefesinden kaynaklanmaktadır. Her iki kuramsal çerçeve de uluslararası fikrini gerekçelendirirken pozitivist bilim geleneğine dayanır. Bu bilim anlayışı; sosyal dünyanın doğallığına duyulan inanç, sosyal ve fizik bilimlerin birliği görüşü, inceleme nesnesinin sadece olgu ve görünürler olduğuna dayanan ampirist epistemoloji, olgu ve değer ayrımı, olguların teori-bağımsız olarak değerlendirilebileceği inancı, normatif ilkelerin bilgi-değerinin bulunmadığı iddiası, sosyal dünyada var olan düzenlilikleri bulma arayışı, düzenin metottan bağımsız olarak algılanması gibi temel varsayımlara sahiptir.⁷² Pozitivist bilim felsefesi rasyonalist kuramlara en temelde *natüralizm*, yani sosyal bilimlerin de tıpkı doğa bilimlerinin incelendiği gibi ele alınabileceği fikrini dayatmaktadır. Hal böyle olunca bu kuramlar, tıpkı doğa bilimlerindeki gibi, *salt* geçişsiz bilgi arayışına yönelmekte ve sosyal dünyanın *evrensel* yasalarını saptamaya çalışmaktadırlar.

Bu evrensel yasa koyma eğiliminin sonucunda uluslararası “verili, nesnel-doğal, değişmez, tarih-ötesi bir gerçeklik” olarak karşımıza çıkar. Herhangi bir tarihi-toplumsal tecrübeye denk gelip gelmediği tartışılmadan/sorunsallaştırılmadan kurgusal bir kavram olarak sadece varsayılr. Genel-geçerlilik, nesnellik ve doğallık gibi nitelikler örneğin, Yeni Gerçekçilikte sadece güç siyaseti, çıkar, güvenlik çıkmazı gibi uluslararası gerçeklik alanında eylemlere kılavuzluk yapan temel öncülleri tanımlamakla kalmaz, bu politika ve eylemlerin meşruiyet ve rasyonellik kazandığı uluslararası gerçekliğin de kurucu özellikleridir. Örneğin güç arayışı ve güç mücadelesi; antik Yunan, İtalyan şehir devletleri ve modern uluslararası sistemde sosyo-politik toplulukların ve onlar arasındaki ilişkilerin temel belirleyicisi olarak görülür. Bu kavramlar, tarihi-toplumsal bağlamlarından koparılarak tarihi-aşan nesnel bir gerçeklik olarak kurgulanır. Bu farklı zaman dilimleri ve tarihi-toplumsal

⁷¹ Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.15.

⁷² Steve Smith, “The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory,” Ken Booth and Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Cambridge, Polity Press, 1995, s.1-37; Steve Smith, “Positivism and Beyond”, Steve Smith, Ken Booth & Marysia Zalewski, *International Theory: Positivism & Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.11-46; Wight, *Agents, Structures and International Relations*, s. 20-211.

yapılarda ne politik birimlerin doğası (güç arayışı) ne de birbirleri arasındaki etkileşimin ve ilişkinin niteliği (güç mücadelesi ve dengesi) değişir.⁷³

Bu durum iki kuramın uluslararası fikrinin tanımlayıcı bir özelliği olan anarşi ilkesinde çok net bir şekilde görülür. Çoğul sosyo-politik birimlerin oluşturduğu herhangi bir toplumlarası sistem için her nasıl olursa olsun (şehir devleti, krallıklar, egemen devletler vb.) bu *değişmez* ilkenin geçerliliği kategorik olarak varsayılır. Uluslararasının kurucu ilkesi olduğu iddia edilen bu anarşi varsayımı sonucunda uluslararası siyasetin özü tarihsel olmaktan çıkar. Ezelden ebediyete anarşi hüküm sürecektir. O yüzden sadece hayattaki bazı durumların, farklı katılımcılarla aynı senaryo aralığı içinde yeniden üretilmesi söz konusudur. Daha da vahimi, anarşi ilkesiyle, bu çoğul sosyo-politik birimler/aktörlerden oluşan sistemlerin tarihi-toplumsal kurumları, normatif ve kültürel pratikleri, güç ilişkileri ve sosyo-politik birimlerin örgütlenme biçimleri çözümlemenin dışında bırakılır. Anarşi, böyle bir yapının düzenleyici ve kurucu ilkesi olarak bu sosyo-politik birimlerin doğasını (yani neliğini) ve bunlar arasındaki ilişkilerin niteliğini ve yapısını da şekillendirir. Bir başka deyişle sosyo-politik topluluklarının kimliğini ve eylemlerinin içeriğini de belirler. Böylece zaman ve mekân ötesi gerçeklik kurucu ontik bir ilke işlevi yerine getirir.

Bu aşamaya kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak şöyle bir döngü kurmak mümkündür: rasyonalist kuramların üzerinde mutabık oldukları uluslararası fikrini bu kuramların paylaştığı bilim felsefesi, yani pozitivism, şekillendirmektedir. Pozitivist bilim felsefesi Yeni Gerçekçilik ve Yeni Liberalizmi çözümleme ve açıklama süreçlerinde natüralizm yapma sonucuna taşımakta, bu eğilim de bu kuramları verili, nesnel-doğal, tarih-ötesi bir gerçeklik arayışına sürüklemektedir. Bu arayış sonucunda her iki kuramsal çerçeve tarafından da *tespit edilen* “anarşi ilkesi” evrensel bir yasaya dönüşmektedir. Bu dönüşümün sonunda uluslararasına dair sadece tarih ötesi bir iddia üretilmiş olunmakla kalınmıyor, aynı zamanda, tarihsel olarak var olmuş birbirinden farklı birçok sosyo-politik birimin kimliğini ve eylemlerinin içeriğini belirleyen hakikat iddialarına da ulaşılmaktadır. Bu aşamada cevaplanması gereken bu kadar sorunlu bir döngünün sorunsuzca işleyebilmesinin (ya da sorunlarının fark edilmemesinin) nasıl mümkün olduğu sorusudur.

Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi perspektifinden bakıldığında bu döngünün –pratik anlamda–işlemesini sağlayan “epistemolojik yanılgı”dır. Pozitivist kuramlar, uluslararası denem tarihsel-toplumsal varlık alanını anlamaya çalışırken epistemolojik yanılgı tuzağına düşmektedirler. Bir diğer deyişle bu kuramlarda *ampirisizme* elde edilen bilgi dağarcıkları kuramların epistemolojik çerçevelerini oluşturmakta, buradan hareketle de uluslararasının ontolojisine *geçiş* yapılmaktadır. Anarşi ilkesine yapılan tarih-ötesi, kurucu vurgu bunun en bariz örneğidir: *ampirik gözlem ile elden edilen* insanlık tarihi boyunca farklı sosyo-politik topluluklar şeklinde var olan yapıların (kavimler, şehir devletleri, imparatorluklar, ulus-devletler, vb) üzerinde herhangi bir üst-yapı (örneğin bir dünya imparatorluğu veya

⁷³ Bu yönde kapsamlı iki eleştiri için bakınız Robert Cox, “Realism, Positivism and Historicism”, Robert Cox ve Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge, CUP, 1996; Justin Rosenberg, *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, London, Verso, 1994.

dünya devleti) olmaması *bilgisinden hareketle* uluslararası varlık alanının, yani uluslararası alanın ontolojisinin, anarşik bir özellik taşıdığı noktasına erişilir. Böylece epistemoloji ontolojik atıflara, hakikatin kendisine dönüşür.

Bilgiyi hakikat iddiasına dönüştüren epistemolojik yanılığın yine, rasyonalist kuramlardaki sorunların temel kaynağı olan, pozitivistizmin bir sonucudur: Rasyonalist kuramcılar kuramın nesnesi olan gerçek mekanizmalar ile kendilerinin tahayyül ettiği yasalar arasında bir fark görmemektedirler. Bir başka deyişle kuramcının ürettiği kuramın ontolojisi ile kuramın nesnesi olan gerçekliğin ontolojisi arasındaki farkı yok saymaktadırlar. Bu umarsızlık rasyonalist kuramların uluslararası fikri (epistemoloji) ile uluslararası gerçekliği (ontoloji) arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde kuramamasına, hatta yukarıda iddia edildiği gibi fikrin gerçeklik ya da epistemolojinin ontoloji olarak sunulmasına sebep olmaktadır. Hal böyle olunca, yine yukarıda belirtildiği gibi, rasyonalist kuramlar uluslararası gerçekliği kuran bütünü ve onun tarihsel, toplumsal ve kültürel kurucu bileşenlerini dikkate almamakta; bu eksiklik dolayısıyla hâkim uluslararası fikri uluslararası tarihi-toplumsal bir gerçeklik olduğu olgusunu göz ardı etmekte, bütüncül-yapısal varlığıyla ilgili çarpıtılmış, yanıltıcı bir resim çizmektedir.

Bu aşamada hemen belirtmek gerekir ki bu çarpıtılmış tek yanlı gerçeklik iddiasının uluslararası ilişkiler disiplini üzerinde eşzamanlı işleyen iki köklü etkisi olmuştur. Birinci etki, disiplin içerisindeki kuramsal hegemonya ile ilgidir. Rasyonalist kuramlar sundukları kısıtlı, mekanik, araçsal gerçeklik tasavvuru ile kendilerine hegemonik bir konum sağlamışlardır. Cox'un "sorun-çözücü" olarak adlandırdığı bu kuramlar, yukarıda anlattığımız gibi, verili tarihi-toplumsal yapının belirli bir açıklamasına dayanarak oluşturdukları genel kuralları tarihin diğer tarihi-toplumsal yapılarına da genelleştirerek bilgi ve hakikat iddialarının genel-geçer ve nesnel olduğunu iddia ederler. Böylece sadece verili tarihi-toplumsal yapıyı (askeri ve ekonomik temelli güç siyasetine dayanan modern Avrupa devletler sistemini) meşrulaştırarak onun sürekliliğini sağlamakla kalmaz aynı zamanda bu verili yapı ile ilgili alternatif açıklamaları ve buna dayalı hakikat iddialarını marjinalleştirerek dışarıda bırakır. Sonuçta yanlı bir gerçeklik iddiası üzerinden hegemonik bir konum elde eder.⁷⁴

Rasyonalist kuramların anarşi üzerinden kurdukları çarpıtılmış tek yanlı gerçeklik iddiasının uluslararası ilişkiler disiplinine ikinci köklü etkisi *disiplin içi dışlama/dışlanma* meselesi olmuştur.⁷⁵ Bu kısıtlama sayesinde iç (ulusal) siyasetle dış (uluslararası) siyaseti birbirinden ayırabilmek mümkün olabilmektedir. Aynı kısıtlama toplumsalın bütünlüğünü oluşturan siyaset, ekonomi, kültür vs. veçheleri birbirinden bağımsız alanlara parçalayabilmektedir. Yine aynı kısıtlama uluslararası varlık alanında tezahür eden yoksulluk, göç, çevre sorunları, toplumsal cinsiyet ilişkileri, türler arası adalet vs. gibi konuları -hegemonik pozisyonunun da etkisiyle- "uluslararası"nın dışına atabilmeyi hem mümkün hem de meşru kılabilmektedir. Bu ve benzeri şekillerde anarşi ilkesine dayalı pozitivist ontoloji

⁷⁴ Cox, "Realism, Positivism, Historicism", s.87-90.

⁷⁵ Bu dışlama mekanizma ve süreçlerini gösteren kapsamlı bir çalışma için bkz. Walker, *Inside/Outside*.

uluslararası denemelerin farklı katmanlarının üzerini karartmaktadır. Yeni Gerçekçilik özelinde durumu özetleyen Jim George’un da belirttiği gibi “Yeni-Gerçekçilik uluslararası ilişkiler disiplininin çitlenmesine sebep olmuştur”.⁷⁶

Rasyonalist kuramların pozitivist bilim felsefesinin sonucunda ürettikleri gerçeklik iddialarının uluslararası ilişkiler disiplini üzerinde yaptığı bu iki köklü etkiyi tespit eden Faruk Yalvaç da durumu şöyle özetler:

Pozitivizmin öne sürdüğü gibi empirik (*sic.*) düzeyin gerçekle özleştirilmesi, gözlemlenebilen olguların tek ontolojik gerçek olarak kabul edilmesidir. Zira böyle bir durumda her kuram kendi gerçeğini belirler ve kuramlar arasında bir iletişim kurulması olanaksızlaşır. Bu da Uluslararası İlişkilerde gerçekçilik [realizm ve neorealizm] gibi hâkim bir kuramı meşrulaştırır ve her türlü bilimsel gelişmeyi olanaksız kılar.⁷⁷

Sonuç Yerine: Çok Katmanlı Bir Uluslararası Fikrinin İmkânları

Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinden hareketle geliştirilen bu eleştiri, hem disiplin hem de kuramsal çaba açısından ne tür açılımlar sağlayabilir? Önce genel anlamda disiplin açısından konuya bakalım. Bir önceki bölümde birbiriyle bağlantılı iki temel argüman ortaya koyduk. Birincisi, rasyonalist kuramların disiplin içinde katı bir hegemonya kurduklarını ve disiplin içinde farklı birçok yaklaşımın bu hegemonya tarafından dışlandığını belirttik. İkinci argümanımız ise bu eşzamanlı hegemonya ve dışlama süreçlerinin pozitivist bilim felsefesi çerçevesinde üretilen çarpıtılmış, tek yanlı, kısıtlı, mekanik ve araçsal gerçeklik tasavvuru ve hakikat iddiasından, yani rasyonalist kuramların ontolojik pozisyonundan kaynaklandığıydı. Bu argümanlardan hareketle disiplin içi hegemonya ve dışlama sorunlarının aşılması için gerekli yolun ontolojik muhasebe olduğunu düşünüyoruz. Bu muhasebe, ister istemez bilim felsefesini de tartışmayı beraberinde getiriyor. Uluslararası ilişkiler kuramı literatüründe “üçüncü tartışma” olarak adlandırılan tartışma tam da bu doğrultuda okunabilir. Pozitivist bilim felsefesi ile şekillenen rasyonalist kuramların dayattığı anarşi ilkesi üzerine kurulu tarih-dışı ve kısıtlı gerçeklik iddiasının sorgulanması ve bu sorgulanma sonucunda uluslararası fikrinin derinleştirilmesi gerekmektedir. Eleştirel Gerçekçilik tam da ontolojik muhasebeyi ve katmanlı ontolojiyi savunduğu için hem disiplinin yapısını hem de kuramsal birikimi yeniden değerlendirmek açısından etkili bir alternatif yol sunmaktadır.

Bu anlamda Jonathan Joseph’in de belirttiği gibi Eleştirel Gerçekçilik kapsayıcı ve yekpare bir uluslararası ilişkiler kuramı olarak görülmekten ziyade var olan yaklaşımların hem bilim felsefesi hem de ontolojik ve epistemolojik çıkarımları bağlamında sorgulanmasını sağlayan bir felsefi yaklaşım olarak görülmelidir.⁷⁸ Bir başka deyişle Eleştirel Gerçekçilik perspektifinden uluslararası ilişkiler kuramlarını ele almak, ancak ve ancak meta-teorik bir çaba olarak düşünülmelidir. Bu meta-teorik çabanın doğal bir sonucu,

⁷⁶ Jim George, “Of Incarceration and Closure: Neo-realism and the New/Old World Orders”, *Milennium: Journal of International Studies*, Cilt 22, Sayı 2, 1993, s.201.

⁷⁷ Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.26.

⁷⁸ Joseph, “Philosophy in International Relations Theory”, s.345-346.

hâkim kuramların uluslararası “düzenlilik” üzerinden tanımlamaya ve nedensel ilişkileri tespit etmeye çalışmasının aksine nedensel karmaşıklığına, nedenselliğin farklı katmanlarına (seviyelerine) ve bu karmaşık ve katmanlı nedenlerin incelenmesinde metodolojik çoğulculuğa vurgu yapılmasıdır.⁷⁹

Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesi bağlamında daha farklı, zengin ve katmanlı bir uluslararası fikri geliştirilebilir. Eleştirel Gerçekçilik, en temelde, pozitivistlik, en temelde, pozitivistlikten kurtulmak anlamında somut bir imkân tanımaktadır. Eleştirel Gerçekçiliğe göre “sosyal yapılar tarihsel olarak spesifik ve potansiyel olarak geçicidirler” ve “insanların eylemleriyle -ve bu eylemlerin niyetlenilmeyen sonuçlarıyla- sürekli değişime ve dönüşüme tâbidirler”. Bu bağlamda salt geçişsiz bilgi, yani evrensel yasalar arayışı kuramsal çabada tek başına yeterli değildir; tarihsel-toplumsal olanın da sürekli olarak bu çabaya dâhil edilmesi gerekir. Uluslararası yapıların kuramsal bilgisi ve eğilimleri ile tarihsel süreçlerin var olduğu belirli durum ve kombinasyonlar, bütün farklılıkları ve çeşitlilikleri gözetilerek ele alınmalıdır. Bu tür bir çaba doğal olarak katmanlı ve sürekli olarak revize edilen/edilebilen bir ontoloji üzerine oturacaktır. Rasyonalist kuramcıların yaptığı gibi salt anarşi üzerinden kurgulanan bir uluslararası düşüncesi yerine farklı sosyallikleri de içeren katmanlı bir ontoloji kurgulanabilir. Bu çaba doğal olarak salt Avrupa-merkezli bir epistemoloji tarafından üzeri örtülen farklı kültürel, coğrafi, sosyal tarihselliklerin de uluslararası fikrine *dâhil* edilmelerinin önünü açabilecektir.

Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde son dönemde yaygınlaşan farklı kuramsal çerçeveler önemlidir ve “eleştirel gerçekçiliğin derinlik ontolojisine göre, farklı kuram ya da paradigmlar farklı olguları açıklarlar”.⁸⁰ Uluslararası, post-yapısalcılar açısından bakıldığında, “özne ve egemenliğin güç bağlamında söylemsel kurulum pratiği”; Yeni Gramsci’ciler açısından bakıldığında “hegemonya”; eleştirel siyasal iktisat açısından bakıldığında “sınıfsallık”; ekolojistler açısından bakıldığında “türler arası adalet”; toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında “toplumsal cinsiyetler arası adalet”; kimlik-kültür açısından bakıldığında “çoğul kimlik ve medeniyetlerin bir arada yaşama tecrübesi” boyutlarını da içeren tarihi-toplumsal bir varlık alanı olarak kurgulanabilir. Farklı epistemolojiler üzerine kurulu bu farklı kuramsal eksenler, uluslararası denem o karmaşık ve değişken tarihi-toplumsal varlık alanının farklı katmanlarını aydınlatma iddiasındadırlar. Rasyonalist hegemonya tarafından marjinalize edilmelerine rağmen var olan bu tür bir kuramsal çeşitlilik ve zenginlik, katmanlı bir ontoloji arayışını mümkün kılmaktadır.⁸¹

Konuya, Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin ışığından bakıldığında katmanlı bir

⁷⁹ Kurki, “Critical Realism and Causal Analysis”, s.361-368.

⁸⁰ Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.26.

⁸¹ Karşı bir görüş için bakınız Brown, “Situating Critical Realism”, s.411-414. Brown’a göre pozitivist bilim anlayışı içinde kabaca iki tavır ayırt edilebilir: Birimlerin amaç peşindeki eylemlerine odaklanan rasyonalist seçim kuramı ve sosyal olanın bütünsel ve yapısal açıklamasını yapmaya çalışan tarihsel maddeci/Marksist sosyal teori. Buradan hareketle Brown, Eleştirel Gerçekçiliği klasik Marksist sosyal kuramın sosyal bütünü derin yapılarının ve nedensel mekanizmalarının bilimsel bilgisine yönelik odağını yeniden gündeme taşıyan bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle Eleştirel Gerçekçiliğin değeri, meta-teorik ve bilgi-bilimsel iddialarına değil klasik Marksist sosyal kurama hayat verebilme imkânına bağlıdır.

uluslararası ilişkiler ontolojisine giden yolun iki adımı olduğu söylenebilir. Bu yolda ilk adım, yargısal akılcılığın sağladığı denetim mekanizmalarını kullanarak bu farklı kuramsal çerçevelerin uluslararası varlık alanına dair etkin mekanizmaları ne derece aydınlattığının tespit edilmesidir. Bu anlamda bu kuramsal çerçevelerin *farklı olması yetmez*, asıl belirleyici olan, tasvir ettikleri uluslararası fikrinin bir gerçekliğe tekabül ettiğini göstermeleridir. Bu amaçla farklı kuramsal çerçevelerin dayandıkları varsayımların geçerliliği, tutarlılığı ve ilişkiselliği denetlenmelidir. Bu denetimin yapılabilmesi de bu kuramsal çerçevelerce ortaya konulan mekanizmaları aydınlattığı iddia edilen sosyal bilgi dağarcıklarının sürekli olarak yeniden test edilmesiyle ve –tekrar geriye dönülerek- elde edilen bulgularla var olduğu iddia edilen mekanizmalar arasındaki *kurucu ilişkinin* tekrar tekrar sınanmasıyla mümkün olacaktır.

Eleştirel Gerçekçi bilim felsefesinin imkânlarıyla katmanlı bir uluslararası ilişkiler ontolojisine giden yolun ikinci adımı ise yukarıda ifade edilen denetimden geçen kuramların hiçbirini ötekinin üzerine koymaksızın, başka bir deyişle herhangi bir hiyerarşi (ve dolayısıyla hegemonya) yaratmaksızın beraberce ele alınmasını gerektirmektedir. Bu da kuramlararası diyalogun başlatılması anlamına gelmektedir. Bu diyalogu mümkün kılacak olan ise, salt uluslararası ilişkiler disiplininin dar kalıplarına hapsedilmiş bir yapıdan ziyade “uluslararası ilişkileri oluşturan toplumsal ilişkilerin temel alınarak farklı olguların çok yönlü belirlenimlerini ortaya koyacak bütüncül bir yaklaşım”⁸² ve bu yaklaşımı destekleyecek disiplinler-arası bir yapıdır. Sosyal bilimlerin de hâkim yapılanmasını sorgulamayı gerektiren böylesi bir yapı ve bu yapı ekseninde kurgulanmış bir “araştırma gündemi” ile uluslararası tarihi-toplumsal varlık alanının farklı katmanlarına ve bu katmanlar arasındaki yapısal-kurucu ilişkilere inilebilir.

⁸² Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, s.15.

Kaynakça

- Agnew, John, "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, Cilt 1, Sayı 1, 1994, s. 53 – 80.
- Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Richard Howard ve Annette Baxer Fox (çev), Garden City, NY, Anchor Press, 1973.
- Ashley, Richard, "Political Realism and Human Interest", *International Studies Quarterly*, Cilt 25, Sayı 2, 1981, s. 204-236.
- Baldwin, David Alec, "Neo-liberalism, Neo-realism, and World Politics", David A. Baldwin (der.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York, Columbia University Press, 1993, s.15.
- Bhaskar, R., *A Realist Theory of Science*, Harvester Press, Hassocks, 1975/1978.
- Bhaskar, R., *The Possibility of Naturalism: a Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Routledge, Londra, 1979/1998.
- Bhaskar, R., *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*, Verso, Londra, 1989.
- Bhaskar, R. & Callinias, A., "Marxism and Critical Realism: A Debate", *Journal of Critical Realism*, Cilt 1, Sayı 2, 2003, s. 90-114.
- Biersteker, Thomas, "Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 3, 1989, s. 263-267.
- Breitmeier, Helmut, Oran R. Young ve Michael Zürn, *Analyzing International Environmental Regimes*, Cambridge, MIT, 2007.
- Brown, Chris, "Situating Critical Realism", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 409-416.
- Chernoff, Fred, "Critical Realism, Scientific Realism and International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 399-407.
- Collier, A., *Critical Realism: An Introduction to Roy Bhaskar's Philosophy*, Verso, Londra, 1994.
- Cox, Robert, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert Cox ve Timothy J. Sinclair (der.), *Approaches to World Order*, Cambridge, CUP, 1996, s. 126-155.
- Cox, Robert "Realism, Positivism and Historicism", Robert Cox ve Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge, CUP, 1996.
- Cruikshank, J., "Critical Realism and Critical Philosophy: On the Usefulness of Philosophical Problems", *Journal of Critical Realism*, Cilt 1, Sayı 1, 2002, s. 49-66.
- Doyle, Michael. "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, Sayı 3, 1983, s. 205-235.
- Doyle, Michael, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs (part II)", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, Sayı 4, 1983, s. 323-353
- Doyle, Michael, "Liberalism and World Politics," *American Political Science Review*, Cilt 80, Sayı 4, 1986, s. 1151-1169.
- George, Jim ve David Campbell, "Patterns of Dissidence and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", *International Studies Quarterly*, No 34, 1990, s.269-293.
- George, Jim, "Of Incarceration and Closure: Neo-realism and the New/Old World Orders", *Millennium*, Cilt 22, No 2, 1993, s.197-234.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Gilpin, Robert, "The Richness of the Traditions of Political Realism," *International Organizations*, Cilt 38, No 2, 1984, s. 287-304.

- Grieco, Joseph M., “Realist International Theory and the Study of World Politics”, Micheal W. Doyle ve G. John Ikenberry (der), *New Thinking in International Relations Theory*, Westview, 1997.
- Hasenclever, Andreas, Peter Mayer ve Volker Rittberger, *Theories of International Regimes*, New York, Cambridge University, 1997.
- Ikenberry, John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*, Princeton, Princeton University, 2000.
- Jervis, Robert “Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate,” *International Security*, Cilt 24, Sayı 1, 1999, s. 42-63.
- Jones, Branwen Gruffyd “Race in the Ontology of International Order”, *Political Studies*, Cilt 56, Sayı, s. 907-927.
- Joseph, Jonathan ve Colin Wight (der), *Scientific Realism and International Relations* Londra, Palgrave Macmillan, 2010.
- Joseph, Jonathan “Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach”, *Millennium*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 345-359.
- Katzenstein, Peter, Robert Keohane ve Stephen Krasner, “International Organization and the Study of World Politics”, *International Organization*, Sayı 52, 1998, s.645-685.
- Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert O. , *International Institutions and State Power*, Westview, Boulder, 1989.
- Keohane, Robert O. “Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War”, David A. Baldwin (der), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York, Columbia University Press, 1993, s. 269-300.
- Keohane, Robert O., *Power and Governance in a Partially Globalized World*, London/New York, Routledge, 2004.
- Krasner, Stephen D. “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, *International Organization*, Cilt 36, Sayı 2, 1982.
- Kurki, Milja, “Critical Realism and Causal Analysis in International Relations: Causes All the Way Down”, *Millennium*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 361-378;
- Lake, David A., “International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Interstices”, *International Studies Review*, Cilt 5, Sayı 4, 2003, s. 81-89.
- Lapid, Yosef, “The Third Debate: On The Prospects of International Theory in a Postpositivist Era”, *International Studies Quarterly*, Sayı 33, Sayı 3, 1989, s.235-254.
- Lewis, John, “Gaddis International Relations Theory and the End of the Cold War”, *International Security*, Cilt 17, Sayı 3, 1992-1993, s. 5-58.
- Martin, Lisa ve Simmons, Beth, “Theories and Empirical Studies of International Institutions,” *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, 1998, s. 729-757.
- Milner, Helen, “The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique” *Review of International Studies*, Sayı 17, 1991, s.67-85.
- Milner, Helen, “Rationalizing Politics: The Emerging Synthesis of International, American and Comparative Politics”, *International Organization*, Cilt 52, Sayı 4, 1998, s. 759-786.
- Milner, Helen, “Globalization, Development, and International Institutions: Normative and Positive Perspectives”, *Perspectives on Politics*, Sayı 3, 2005.
- Nye, Joseph S. , *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, Boston, 1977.
- O’Neal, John R. ve Bruce M. Russett, “The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992”, *World Politics*, Cilt 52, Sayı 1, 1999, s. 1-37.
- O’Neal, John R. ve Bruce M. Russett, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, Norton, 2001.

- Patomaki, Heikki ve Colin Wight, "After Post-Positivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, Cilt 44, Sayı 2, 2000, s. 213-237.
- Patomaki, Heikki, *After International Relations: Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics*, Routledge, London, 2002.
- Powell, Robert, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *American Political Science Review*, Cilt 85, Sayı 4, 1991, s. 701-726.
- Powell, Robert, "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate", *International Organization*, Sayı 22, 1994.
- Rosenberg, J., *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, Verso, London, 1994.
- Smith, Steve, "Positivism and Beyond" Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge, Cambridge University, 1996.
- Smith, Steve "Is The Truth Out There? Eight Questions About International Order", T.V. Paul ve John A. Hall (der.), *International Order and The Future of World Politics*, Cambridge, CUP, 1999, s. 99-120.
- Smith, Steve "The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", Ken Booth and Steve Smith (ed.), *International Relations Theory Today*, Cambridge, Polity Press, 1995, s. 1-37
- Walker, R.B.J, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, CUP, 1993.
- Waltz, Kenneth N. *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 1954.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Reading, MA, Addison-Wesley, 1979.
- Waltz, Kenneth N. "Anarchic Orders and Balances of Power", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, New York, Columbia University Press, 1986.
- Waltz, Kenneth N. "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Cilt 25, Sayı 1, 2000, s. 5-41.
- Waever, Ole "The Rise and Fall of The Inter-paradigm Debate", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s. 149-185.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, CUP, 1999.
- Wight, Colin, "A Manifesto for Scientific Realism in IR: Assuming the Can-Opener Won't Work", *Millennium*, Cilt 35, Sayı 2, 2007, s. 379-398.
- Wight, Colin, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge, CUP, 2006.
- Yalvaç, Faruk, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, Kış 2010, s. 3-32.

Summary

This article examines the main assumptions of neo-realism and neo-liberalism from the perspective of a critical realist philosophy of science. Although neo-realist and neo-liberal theories of international relations (IR) do not adopt the same position with regards to some important aspects of the international, such as the possibility of international cooperation, the role and importance of non-state actors like international institutions, or the effect of international regimes and norms, they do have a common ontological understanding of “the international”. Both theories, which could be and are labeled by some as positivist/ rationalist as they both claim the primacy of knowledge based on sense experience and positive verification, arrive at a specific understanding of the idea of the international that is based heavily on the principle of anarchy. The centrality of and emphasis on anarchy, in turn, creates a monolithic, ahistoric and asocial idea of the international. This positivist/ rationalist position has established hegemony within the discipline of IR, excluding not only different historical and cultural dynamics but also different theoretical positions. Thus, not only has the rationalist/positivist account of IR succeeded in dominating the discipline, it also has claimed an unchallenged authority to produce the truths for and of IR.

This article argues that challenging mainstream international relations theories is not only beneficial for theoretical advancement and for a better social explanation but also necessary to overcome this hegemony and the resulting exclusion of alternative perspectives within the discipline of international relations. It also argues that this engagement should not only be done at the epistemological level, as has been exemplified by constructivist and post-structuralist theories, but also at the ontological level. A critical realist philosophy of science, as proposed by Roy Bhaskar, provides a good framework to pursue the ontological interrogation required to deconstruct the anarchy based idea of the international assumed by rationalist/positivist theories. Critical realism allows us to identify the crucial error that the rationalist/positivist tradition commits: which is to fall into the trap of ‘epistemic fallacy’, where ontological questions concerning the nature of being are posed and answered in epistemological terms concerning how the mind may have knowledge. From this internal critique, critical realism develops an alternative philosophy that puts the emphasis on ontology rather than epistemology. Critical realism, in this regard, not only provides a tool to investigate the ontological assumptions of mainstream IR theories but also to propose a differentiated and stratified ontology that can open the door to alternative perspectives. Such ontology is only possible when analysts acknowledge that social structures are *historically specific* and potentially transient and may transform because of the intended and unintended consequences of human action.

The article begins with an evaluation of the idea of “the international” in neo-realist and neo-liberal traditions of IR and then moves on to show how, despite differences in some issues, they share a common ontological position constructed around the principle of anarchy. We then argue that the reason these two traditions share a common idea of the international stems from the fact that they both adopt a positivist/rationalist approach to science. The following section introduces the main analytical tools of a critical realist philosophy of science, which paves the way for a critical evaluation of mainstream IR theories, to show that the main problem is that positivist/rationalist theories commit an epistemic fallacy. In the final section, we explore the new possibilities critical realism presents for the discipline of IR, because of its primary emphasis on a stratified and differentiated ontology..